VI.évf.19.sz.

Express, febr.

IGY NYOMOZTAK EICHMANN UTÁN ! /?/
III.

EICHMANNÉ VIZUMOT KÉR
/Röviditve/

Moshe Pearlman Eichmann elfogatásáról szóló beszámolójának harmadik folytatása.

Argentinába érkezve Eichmannak mindenekelőtt munkát kellett találnia. Ehhez különleges személyazonossági igazolványra, u.n. "cedula"-ra volt szüksége. Az igazolvány iránti kérelmében önmagát Ricardo Klement, katolikus vallásu, nőtlen, hontalannak tünteti fel, iskolai végzettségként középiskolát emlit, továbbá német és angol nyelvtudást. Az adatokból kitünik, hogy 7 évvel fiatalitotta magát.

Október elején megkapta a szükséges papirokat.

Most először érezte, hogy elég biztonságban van ahhoz, hogy kapcsolatot teremtsen családjával. Óvatos levelet intéz feleségéhez, kézirással, hogy felismerje irását és ebben bejelenti, hogy "a gyerekek nagybátyja", akit már halottnak hittek, Argentinában él. Mihelyt megfelelően elhelyezkedett őket is kihozatja. Ez persze -mint irja- még bizonyos időbe telik, de ha már ennyi ideig vártak, még egy kis türelemmel kell lenniük, hogy minden kockázatot elkerüljenek. Röviddel később egy második levélben Eichmann hangsulyozza, hogy felesége mindenkivel szemben őrizze meg argentinai tartózkodásának titkát és javasolja, hogy az asszony váltsa ki az ő halotti bizonyitványát. Eichmann persze nem tudta, hogy 3 évvel ezt megelőzőleg Eichmanné már megjelent Ischlben a hatóságoknál és egy Karl Lukas nevü tanura hivatkozva kérte férje halotti bizonyitványát. Lukas azt állitotta, hogy 1945 április 28-án Prágában jelen volt Eichmann halálánál. Rájöttek azonban, hogy Karl Lukas nem más, mint Eichmanné sógora, /nővérének férje/ és mivel a nürnbergi per különböző vádlottjai azt vallották, hogy Eichmannal 1945 április 28-a után is találkoztak, Eichmanné visszavonta kérelmét.

Az argentinai levél vétele után az asszony már tudta, hogy a sokéves várakozás nem volt hiábavaló. Mégis még két esztendő telt el, mig utánamehetett férjének, ezalatt azonban rendszeres és óvatos életmódján semmit sem változtatott. Anyagi gondja nem volt, mert a háboru vége óta férjének családja tartotta el, akik igen jó körülmények között éltek.

Eichmann argentinai tartózkodásának első hónapjait Buenos-Airesben töltötte. Csak a német kolónia néhány volt náci tagjával lépett érintkezésbe, ezekre bizton számithatott, hogy nem fedik fel kilétét. Hozzá segitették a személyazonossági igazolvány megszerzéséhez, majd különböző munkaalkalmakat is szereztek neki. Eichmann egyik barátja, Carlos Fuldner egy német-argentin vállalat vezetője volt; a vállalat a kormány részére különböző elektromos szereléseket végzett 1loo kilométerre Buenos-Airestől és 3oo kilométerre a chilei határtól, Tucuman városkában. Alkalmazottai kiválasztásánál Fuldner mindig előnyben részesitette a náci menekülteket. Eichmannak is munkát adott, s az rövidesen elutazott Tucumanba.

Néhány hónap mulva Eichmann ugy döntött, hogy ez a város és ez a munka megfelel neki. Itt akart megtelepedni családjával. Ugy gondolta, senkinek sem jut majd eszébe Tucumanban kutatni utána.

1951 elején megirta tehát feleségének, hogy készüljön az utazásra. Azt tanácsolta, hogy lassan és óvatosan járjon el, még a gyermekeinek se szóljon semmiről, nehogy az iskolában elfecsegjék.

Eichmanné igen ügyesen járt el. A forgalomba került hireszt elésekkel szemben sohasem szerzett hamis papirokat. Majdnem egy év telt már el Eichmann értesitése óta, amikor saját nevére és fiainak elindult utlevelet kérni. 1952 januárjában Bécsbe utazott és német utlevelet kért saját lánynevére. Elmagyarázta, hogy ő Veronika Liebl, régebben egy Eichmann nevü osztrák állampolgár felesége volt, akitől azonban elvált. Egy szóval sem emlitette férje esetleges halálát. Bécsben felvilágositották, hogy a külföldön élő németek számára egy zürichi hivatal adja ki a német utleveleket. Eichmanné oda küldte a szükséges papirokat és néhány héttel később kezében volt az utlevél.

Több évvel ezután, amikor vizsgálatokat folytattak náci szervezetek müködéséről, a zürichi hivatalban felkutatták Veronika Liebl dossziéját is. Meg is találták az üres dossziét, rajta az emlitett névvel, de az összes okmányok rejtélyes módon eltüntek belőle.

1952 husvétján Eichmanné és három fia,Klaus, Dieter és Horst elhagyták Ausztriát. Génuába mentek, ahol megkapták az argentin vizumot. Julius elején hajóra szálltak és a hó végén megérkeztek Buenos-Airesbe. Néhány nappal később vonaton Tucumanba mentek. Eichmann az állomáson várta őket.

Felesége emlékezetében ugy élt, mint elegáns náci tiszt. Most idősebb, rosszul öltözött civilruhás emberre talált, akit kereken hét esztendeje nem látott.

A család csak rövid ideig tartózkodott Tucumanban. 1953-ban a Carlos Fuldner féle vállalat csődbe ment és Eichmannak más állás után kellett néznie. Két másik nácival együtt először mosódát nyitott, de néhány hónap mulva ez a vállalkozás is megbukott. Eichmann ekkor otthagyta a fővárost és elment egy nyultenyészetbe dolgozni, amelyet feleségének egy régen emigrált rokona vezetett. Ez az élet nem felelt meg neki, a munka nehéz volt és a családjától sem akart ujból elszakadni. Elhatározta hát, hogy visszatér Buenos Airesbe. Itt talán kevésbé van biztonságban, de ugy vélte, hogy ennyi év elmultával már nem igen eshetik baja. Náci barátai néhány nap alatt állást szereztek neki a főváros egyik peremvárosában, Suarezben a Mercedes-Benz Müveknél. Egyszerü szerelőmunkásból nemsokára müvezetővé léptették elő. Családjával a Partido Vincente Lopez kerület egyik házában rendezkedett be. Eichmanné ekkor tudatta barátaival, hogy végetvetett özvegységének és titokban megesküdött egy régi barátjával. 1955-ben fiuk született, akit Ricardo Francisco névre kereszteltek. Az anyakönyvben Klement vezetéknéven szerepel.

1960 elején a család átköltözött egy kis földszintes téglaházba, melyet Eichmann a San Fernando külvárosában bérelt. A ház minden volt, csak nem fényüző : nem volt benne sem villanyvilágitás, sem folyóviz. Eichmannak azonban megfelelt. Itt biztonságban érezte magát. A környék nem volt valami szivderitő, de nem is jártak erre sokan. A házak mind egymástól elszigetelve álltak a sivár telkeken. Klementék ablakába senki sem bámészkodhatott és a lakbér is alacsony volt.

Eichmann jobb állást is kaphatott volna, ha elárulja, hogy milyen magas funkciót töltött be annakidején a Gestaponál, de semmiféle fizetésemelés nem érte volna meg az ezzel járó fokozott kockázatot. Ezért ugy határozott, hogy továbbra is mint szerény müvezető folytatja életét a külvárosi San Fernandoban.

Mégis itt fogták el.

Az akció, mely végülis elfogatásához vezetett, 1959 augusztusában indult el, amikor Izraelbe hir érkezett, hogy Eichmann Ricardo Klement néven Argentinában rejtőzik. A tájékoztatást egy délamerikai zsidó küldte, aki gyakran járt Argentinában. Családját a náci koncentrációs táborban gázkamrában végezték ki, de mivel Argentinában senki sem tudta róla, hogy zsidó, barátságba keveredett a buenosairesi német kolónia több tagjával. Egyiküktől megtudta, hogy egy bizonyos Ricardo Klement nevü ember feleségül vette a volt Eichmannét. Rövidesen azt is megtudta, hogy Klement hol lakik és hol dolgozik. Hogy Eichmannal azonos-e, vagy sem azt persze nem tudta, de ugy vélte, hogy ezt a nyomot érdemes felderiteni.

Az információ Izraelben ahhoz a csoporthoz került, melynek parancsnokát itt Dannak nevezzük és amely évek óta egyéb tevékenységet folytatott. Az "Eichmann" dosszié azonban e csoportnál továbbra is várta az elintézést. Dan azonnal elhatározta, hogy elküld valakit Argentinába az adatok ellenőrzésére. Ezzel a feladattal a már emlitett Yigalt bizták meg. Yigal szeptemberben el is indult és egy hónappal később azzal a szinte teljes bizonyossággal tért haza, hogy Klement a keresett személy. Buenos Airesben 6 fiatal zsidó önkéntest "toborzott", akik távozása után vállalkoztak rá, hogy megfigyelés alatt tartják Klement házát.

Yigal izraeli hazatérése után kifejtette, hogy a jelenlegi világhelyzetben egyedül Izraelben lehet bíróság elé állitani Eichmannt, tehát "meg kell kaparintani és Izraelbe kell szállitani."

Persze mód lett volna arra is, hogy az argentin kormánynak bejelentsék Eichmann Buenos-Aires-i tartózkodását és követeljék a kiadatását. Félő volt azonban, hogy Eichmann erről még idejében értesülne és megszökne. Egyébként is Argentinát nem lehetett kötelezni a kiadatásra, mivel az erre vonatkozó kölcsönös szerződés még nem volt ratifikálva.

Három héttel később Yigal, Gad és Dov elutaztak Buenos Airesbe, részletes megfigyelő hálózatot létesitettek és kezdték kidolgozni Eichmann megkaparintásának és elszállitásának tervét. Közben február hónapban az egész müveletet felboritotta Eichmann és családjának költözködése, a Partido Vincente Lopez kerületből San Fernando külvárosba.

Ez a költözködés katasztrófális volt a megfigyelők számára. Mindent elölről kellett kezdeni. Egyfelől hetekig nem lehetett számitani rá, hogy Eichmann a szokott rendszeres életmódját folytatja és mindig ugyabban az időpontban jár el hazulról és tér haza, márpedig ez elfogatása szempontjából lényeges kérdés volt. Még ennél is nagyobb volt azonban a veszély, hogy Eichmannak esetleg feltünnek ugyanazok az arcok, akik már a régi kerületben is állandóan követték lakásáról munkahelyére és vissza. Ott ez mégcsak érthető volt, hiszen egy kerületben elképzelhető, hogy naponta ugyanazok az emberek járjanak ugyanazon az utvonalon. De már San Fernandoban esetleg felébreszthették Eichmann gyanuját.

Az uj lakás egyetlen, bár jelentős előnye, hogy elhagyatott vidéken, magányosan álló házban volt. A költözködés lebonyolitása után néhány héttel Eichmann megint a régi szokott életmódjához tért vissza, mig elérkezett a sorsdöntő március 21, amikor virágcsokorral a kezében tért haza. Személyazonossága ezzel döntően bebizonyosodott.

E naptól kezdve Yigal, Gad és Dov mindennap összeültek és részletesen kidolgozták Eichmann elfogatásának és Izraelbe történő szállitásának tervét. Maga az elfogatás nem okozott problémát, tekintettel Eichmann ismert rendszeres időbeosztására és elhagyott helyen fekvő lakására. Elsősorban arról kellett tehát gondoskodni, hogy elfogatása után hová rejtsék ? Yigal több barátjának villáját is igénybe vehette volna erre a célra, de helyesebbnek tartotta egyetlen argentin állampolgárt sem kompromittálni. Egyszerübbnek és biztonságosabbnak látszott egy távoli külvárosban házat bérelni erre a célra. A három izraeli és délamerikai barátaik megfelelő őrszolgálatról tudtak gondoskodni a foglyok mellett.

Jóval bonyolultabb kérdés volt az Izraelbe való átszállitás. Erre szárazföldön is kinálkozott lehetőség, hiszen át lehetett volna vinni Chilebe, Uruguayba, vagy Paraguayba. Csakhogy ezzel még nem közelitették meg Izraelt, nem is szólva arról, hogy ezen országok egyike sem nyujtott jobb lehetőséget az elszállitás megszervezéséhez. Maradt tehát a hajó, vagy a repülőgép.

Praktikusabbnak tünt a hajón való szállitás, persze csakis izraeli hajón. A legideálisabb egy izraeli teherhajó lett volna, amely a La Plata folyón felmehet egészen Buenos-Airesig. Erre a hajóra azután el lehetett volna szállitani Eichmannt, mint sulyos beteget, akinek az orvosok nem engedélyezik a légi szállitást. Senkinek, még a kapitánynak sem kellett volna tudnia, hogy kiről van szó voltaképpen.

Izraelben Dan is gondolt erre a megoldásra és ezért ellenőrizte a különböző izraeli hajók utirányát. Sajnos egy sem tartózkodott Buenos-Aires közelében és Dan végülis sürgönyzött Yigalnak, hogy a repülőgéputat kell választani.

A légi szállitás kockázata nagyobb volt, mint a vizi szállitásé. Hiszen nincs repülőgép, amely egyfolytában megtehette volna az utat a Buenos-Aires-i repülőtértől a Tel-Aviv melleti Lód repülőtérig. A közbenső állomásokon azonban az a veszély fenyegetett, hogy az ellenőrzés esetleg kellemetlenné válhat. A rendes repülőjáratok igénybevétele sem látszott biztonságosnak, tekintettel a többi utasra, akik kiváncsiskodhatnak a furcsa utas kilétéről. Eichmannt természetesen csak teljesen elkábitott állapotban lehetett szállitani.

Az egyetlen megoldás tehát az maradt, hogy az utra külön repülőgépet bérelnek egészen Nyugat-Afrikáig és onnan egy másikat Izraelbe. A hivatalos ok: "Egy gazdag beteg elszállitása egy tengerentuli specialistához."

Yigal érintkezésbe lépett a légitársaságokkal, ezek azonban nem tudtak fix időpontot adni. Mint mondották, lehet, hogy május első napjaiban, lehet hogy csak a hónap közepén áll rendelkezésre megfelelő gép. Ez a bizonytalanság megnehezitette Yigal feladatát, mivel lehetőleg a minimumra kellett csökkenteni azt az időszakot, amig Eichmannt Argentinában tartják őrizetben. Nem lehetett előrelátni, hogy Eichmann család mikor jelenti be a rendőrségen Klement eltünését és a helyi hatóságok mekkora buzgalommal indulnak a felkutatására.

Végül Yigalt értesitették, hogy május 14-én van repülőgép, igy hát az elfogatás napját május 11-re tüzte ki.

A terv az volt, hogy Eichmannt munkából hazajövet, este az autóbuszmegálló és a lakása közötti utszakaszon fogják el és egy megváltoztatott rendszámtábláju autóban szállitják el. A repülőgép indulásáig a tervek szerint egy San Fernandótol 3o kilométer távolságban levő házban tartják őrizetben. "Celláját", vagyis a ház egyik szobáját teljesen kiüritették, kivéve a legszükségesebb butorzatot. A tervekben a mondott nap előestéjén megtartott "főpróba" is szerepelt.

Május első hetében minden készenállt. Ekkor a légitársaság értesitette Yigalt, hogy a repülőgép nem május 14-én, csak 17-én áll rendelkezésére. Mégis ugy döntöttek, hogy ez nem késlelteti Eichmann elfogatásának kitüzött időpontját.

- - -

VI66vf.59.sz.

INFORMÁCIÓK - KOMMENTÁROK

Die Tat, jul.16.

A KOMMUNISTA TÖMB VISSZAÉL AZ EICHMANN PERREL

A Szovjetunió és csatlós országai számára az Eichmann-per mindenekelőtt arra szolgál, hogy kiélezzék a propagandát a Német Szövetségi Köztársaság ellen. Amióta a volt SS-Obersturmbannführer, a "zsidókérdés végleges megoldója" birái előtt áll, azóta Nyugat-Németországot még sokkal sulyosabban vádolják náci bünösök védelmezésével és azzal, hogy Eichmann számos cinkosát kivonják megérdemelt büntetésük alól.

A moszkvai "Szovjetszkaja Rosszija" már április 9-én azt irta, hogy: "Eichmann munkatársait, háborus bünösöket, akik gázkamrák szervezésében segitségére voltak, nemcsak hogy nem állitják bíróság elé, hanem még támogatják is őket a mai bonni birodalomban". Hasonló kijelentéseket tett a TASZSZ hirügynökség is. A párizsi magyar nagykövetség hivatalos nyilatkozatban jelentette ki, hogy Nyugat-Németország diplomáciai testületének háromnegyed része volt nácikból áll. Hasonló vádakat hangoztattak Csehszlovákiában, Lengyelországban és Romániában is. Lengyelország április elején, a nyugat-német ellenes Eichmann propaganda keretében, még közvetlen támadásokat is inditott Izrael ellen. A "Polytika" nevü varsói hetilap például azt irta, hogy a tények vizsgálatánál kiderül, miszerint az izraeli buzsoá csoport, amely jelenleg hatalmon van, helyesli és támogatja az NSZK politikai irányvonalát.

Mindjárt a per kezdetén az egész keleti blokk megindította propaganda hadjáratát és egészen komoly formában vádolta az izraeli kormányzatot, hogy eltussolja Eichmannak azokat a vallomásait, amelyek "magasrangu bonni személyiségeket" terhelnének. Prága és Budapest egyébként az Eichmann propagandába belevonta Ausztriát is. A csehszlovák kormányzat követelte Ausztriától Dr.Josef Falath, volt pozsonyi ügyvéd kiadatását, a magyar kormányzat pedig Dr.Wilhelm Höttl-ét, aki SS-Strumbannführer volt.

Az izraeli vádlottal szembeni magatartás azzal tetőzött, hogy a Szovjetunió nem volt hajlandó résztvenni a per előkészitésében és nem bocsátotta az izraeli ügyészség rendelkezésére a birtokában levő dokumentumokat.

Ebben Magyarország és Kelet-Németország nem követte a szovjet példát, viszont Izrael maga volt kénytelen elutasitani Kelet-német bizonyitó anyagot, amely jóformán egyáltalán nem Eichmannra vonatkozott, hanem csak olyan segitőtársaira, akik jelenleg szabadlábon vannak.

A keleti sajtó mindmáig folytatja eme taktikáját és jóval kevesebbet foglalkozik Eichmannal, mint példának okáért Dr.Globkeval, aki ugy látszik sokkal inkább érdekli a vasfüggöny mögötti hatóságokat. E magatartás legékesebb bizonyitékai azok a beszámolók, amelyeket a népi demokratikus ujságok a perről közölnek.

E beszámolókban a legkevesebb helyet foglalják el a perről adott tudósitások, vagy a tanuvallomások, Eichmann büneiről is csak egészen mellesleg történik emlités. Ezzel szemben bőven tárgyalják a Nyugat-Németország és Izrael elleni különféle vádakat, amelyeket mindenféle változatban ismételgetnek.

A szovjet sajtó eddig jóformán alig foglalkozott az Eichmann-perrel. Ennek alapján a "Davar" nevü izraeli szakszervezeti lap heves kritikának vetette alá a szovjet sajtót. Mint irja: "Felháborit bennünket, hogy a szovjet sajtó semmibe veszi az Eichmann-pert. Ugy tünik, hogy azok, akik kiadják az utasitásokat a szovjet sajtónak, szinte nem is értesültek a jeruzsálemi eseményekről". Az izraeli lap cikkében a következő három okot sorolja fel e magatartás magyarázatára:

A szovjet politikusok szerint a perben elhangzó vallomások esetleg azt bizonyithatnák, hogy a nácik "odaadó barátokat számlálhatnak Kelet-Európa ama népei körében, amelyek jelenleg a Szovjetunióhoz tartoznak: igy az ukránok, fehéroroszok, litvánok és lettek között. Az Eichmann-per ezenkivül közvetve hozzájárulhat ahhoz is, hogy erősitse a Szovjetunióban élő zsidók öntudatát, ami nem felel meg a Kreml politikájának: harmadszor pedig, az Eichmann-perről adott pontos tudósitás nem illenék bele az Izrael ellenfolytatott rágalomhadjáratba".

Mintha csak e támadásra adna megkésve választ, a moszkvai Pravda nemrégiben először hozott hosszabb cikket az Eichmann-perről, ebben azonban szintén hemzsegtek a támadások Izrael, Nyugat-Németország és a hitleri Németország ellen. "A bonni revansisták segitőtársai" cimmel, a lap cikke szemére veti a jeruzsálemi biróságnak, hogy "komédiát csinál az Eichmann-perből". Jellemző a cikknek az a mondata, hogy Izraelben bizonyos körök "a Szovjetunió népeit akarják beszennyezni".

A keleti tömb antiszemitizmusa a hitleri harmadik birodalommal ellentétben, nem a faji teórián alapszik, hanem ideológiai-politikai háttérrel folytatott megkülönböztető taktika, amely szoros összefüggésben áll a kommunista kisebbségi politikával. A vasfüggöny mögött különösen a második világháboru vége óta, számos esemény bebizonyitotta, hogy ez a megkülönböztető eljárás nem egyéb,mint a történelmi "hagyományos" antiszemitizmusnak egy másik formája, -sajátosan kommunista formája- amely alapjaiban és módszereiben különbözik ugyan a hitleri idők zsidóüldözésétől, végeredményében azonban semmivel sem kevésbé pusztitó. A kommunista kormányzatok mindig tagadták, hogy országaikban antiszemitizmus létezik. Hogy a zsidók elleni megkülönböztetést, a zsidók üldözését elkendőzzék és világnézetileg alátámasszák, bevetik az olyan jelszavakat, mint a "kozmopolitizmus", vagy a "cionizmus" és azzal a váddal élnek, hogy: "A dolgozó zsidóságot ezekkel a jelszavakkal eltéritik az osztályharctól..."

- - - - - - -

Az Eichmann-per és Magyarország

Közbülső megoldás

A nyári videopiaci választékot bővítette az az amerikai akciófilm, amely egy 37 esztendővel ezelőtti emberrablás történetét eleveníti fel. Az izraeli titkosszolgálat, a Moszad emberei a második világháború egyik leghírhedtebb tömeggyilkosát, Adolf Eichmannt lopták át Buenos Airesből Jeruzsálembe. A hidegháborús nemzetközi légkörben a magyar kommunista párt igencsak sajátságos elképzelésekkel kapcsolódott be a Magyarországot is érintő ügybe: jegyzéket kívánt intézni a mintegy félmillió magyar deportálásáért felelős „íróasztal-Káin" kiadatása érdekében. Cikkünk a végül is elvetélt kísérlet történetét idézi fel.

„Nem jó ezekből a nyomorult fasiszta ügyekből kizárólag zsidókérdést csinálni. Ha mi ebben a dologban fellépünk, a döntő az legyen, hogy ez az Eichmann magyar állampolgárok százezreit gyilkolta meg. Ennek a vonalnak kell erősnek lennie, ne az a vonal legyen, hogy zsidókérdést csinálunk ebből az ügyből. Eichmann nemcsak zsidókat gyilkolt meg, mások is voltak ott... Ez a fasizmus és az antifasizmus kérdése" – jelentette ki 1960. június 28-án Kádár János, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) első titkára. Eme meghökkentő megállapítást azon a politikai bizottsági (pb) ülésén tette, amelyen a grémium az Eichmann-üggyel kapcsolatos előterjesztést tárgyalta. A párt külügyi osztálya és a Külügyminisztérium – a Magyar Országos Levéltárban őrzött dokumentum szerint – egy ötoldalas, nyolc pontból álló akciótervet javasolt annak kapcsán, hogy kiderült: az izraeli biztonsági szolgálat, a Moszad emberei 1960 májusában elfogták a második világháború befejezése óta bujkáló egyik legkeresettebb háborús bűnöst, Adolf Eichmannt.

Az embercsempész-akció részleteiről semmit fel nem táró, ám rögvest nemzetközi vihart kavaró közleményt a zsidó állam akkori miniszterelnöke, David Ben-Gurion 1960. május 23-án olvasta fel az izraeli parlamentben. A kormányfő azt is egyértelművé tette: a 6 millió európai zsidó meggyilkolásával vádolt Eichmannt Izraelben állítják majd bíróság elé. A szűkszavú bejelentést követően a világsajtóban különféle találgatások láttak napvilágot, ám három nappal később Argentína közölte: „a nemzetközi kapcsolatokra fittyet hányó" kommandóakció színhelye Buenos Aires volt. A függetlenségi harc kirobbanásának másfél évszázados jubileumát ünneplő dél-amerikai ország június elején először nyilatkozatban követelte „elrabolt állampolgára feltétel nélküli visszaszállítását", majd ennek megtagadása után – Izrael argentínai nagykövetének kiutasításával egyidejűleg – a Biztonsági Tanácshoz fordult: ítélje el a törvénytelen akciót. Ez aztán, a Szovjetunió tartózkodása mellett, meg is történt.

A perére váró Adolf Eichmann orvosi vizsgálata 1961-ben. Magyarország is kikérte volna

Hogy a magyar politikai vezetés úgy érezte, Eichmann felbukkanása után valamit lépnie kell, az több mint természetes. A második világháború utáni nürnbergi perben fény derült ugyan arra, hogy az Endlösungnak, vagyis „végső megoldásnak" nevezett szervezett népirtás végrehajtásában Eichmann-nak, a „halál hivatalnokának" nemcsak Magyarországon, de majd mindegyik nácik megszállta országban kulcsszerepe volt, ám az is kétségtelenné vált, hogy az Eichmann vezette, 10 tisztet és 25 tiszthelyettest magában foglaló Sonderkommando (különleges alakulat) hajtotta végre a 1944. március 19-ét követő nyolc hónapban – egybehangzó történészi elemzések szerint a magyar csendőrség igen hatékony segítségével (HVG, 1996. június 18.) – mintegy félmillió, a három zsidótörvénnyel másodrendűvé fokozott állampolgár haláltáborba szállítását.

Amikor tehát 15 évi bujkálás után Eichmann kézre került, a magyar külügyi vezetés megalapozottan hivatkozhatott a szövetséges hatalmak még 1943-ban Moszkvában tett – s hivatalosan soha vissza nem vont – nyilatkozatára, amely szerint „mindazokat a háborús bűnösöket, akiket nem állítanak nemzetközi bíróság elé, ki kell adni azoknak az országoknak, ahol tetteiket elkövették, hogy a felszabadult népek saját törvényeik alapján vonhassák őket felelősségre". A külügyminiszter első helyettesének (egy év múlva már a tárca irányítójának), Péter Jánosnak, valamint az MSZMP központi bizottsága külügyi osztálya vezetőjének, a későbbi ENSZ-nagykövet Hollai Imrének a nevével jegyzett javaslat úgy szólt, hogy Magyarország kérje Izraeltől Eichmann kiadatását, vagy ha ezt a kérést Izrael elutasítaná („ami majdnem biztosra vehető" – olvasható az előterjesztésben), akkor egy újabb jegyzékben Magyarországnak azt kellene szorgalmaznia, hogy a háborús bűnökkel vádolt egykori SS-vezető nemzetközi bíróság előtt feleljen a tetteiért.

A szóban forgó dokumentum a továbbiakban sajátos gellert kapott, így végül is bepillantást enged a hatvanas évek eleji kis magyar hidegháborús politika boszorkánykonyhájába. „Az Eichmann-ügyet a lehető legnagyobb mértékben arra kell felhasználnunk, hogy leleplezzük azokat a fasisztákat, akik ma is fontos szerepet játszanak a Német Szövetségi Köztársaságban, politikája kialakításában, az államapparátusban, a különböző fasiszta jellegű társadalmi szervezetekben..." – vázolta fel az akció eredendő célját az előterjesztés, hozzátéve: – Az izraeli kormány ugyanis Eichmann elfogásával olyan eszköz birtokába jutott, amely alkalmas arra, hogy a nyugatnémet kormányt sakkban tartsa... Eichmannt szeretné megszerezni a Német Szövetségi Köztársaság is..., mert csak így érezheti magát biztonságban az esetleges kompromittáló vallomások ellen, másrészt ezzel is a nácizmus ellenségének színében tüntetheti fel magát."

Az önellentmondást is bőven tartalmazó előterjesztés – az eddig ismeretlen pb-jegyzőkönyv tanúsága szerint – két, a gazdaság területére vezényelt pb-tag értetlenkedését is kiváltotta. Fock Jenőnek és Apró Antalnak a napirendi ponthoz meghívott Péter János magyarázta el a mélyebb összefüggéseket, mindenekelőtt persze azt, hogy a Biztonsági Tanács vitájában a Szovjetunió ENSZ-nagykövete, „Arkagyij Szoboljev elvtárs is ezt az elvet képviselte". Ekkor tehát a kevésbé beavatott pb-tagok számára is világossá vált, hogy a kikérés voltaképp szovjet iniciatívára került napirendre, s a magyar kormány már csak azért is „kényszerül" erre, mert „két baráti állam" – Csehszlovákia és Lengyelország – az információk szerint hasonló lépésre készül.

MTI

Arkagyij Szoboljev szovjet nagykövet az ENSZ-ben. Elvképviselő

„Fel szeretném hívni az elvtársak figyelmét olyan körülményre is, amely nem szerepel az előterjesztésben" – kezdte hozzászólását az ideológiai ügyekért felelős kb-titkár, Szirmai István, aki annak a meggyőződésének adott hangot, hogy „Eichmannt csak azért fogták el, hogy befogják a száját", mivelhogy – így az ideológia urának feltételezése – „még maga az izraeli kormány feje is érdekelt a dologban, mert neki is voltak összeköttetései a Gestapóval". Ezért hát – érvelt a főideológus – az NSZK leleplezése mellett a magyar agitációban arra is törekedni kell, hogy „az izraeli kormány is le legyen leplezve".

Az éppen kibontakozni készülő vitát Kádár a cikk elején idézett kifakadással vágta félbe, az előterjesztőket szokásával ellentétben határozottan arra utasította, javaslatukat alaposan rövidítsék meg, s a fogalmazásnál ne nagyon használják a „zsidó" kifejezést. Azzal a javaslattal egyetértett ugyan, hogy „az Eichmannt és a jelenleg is funkcióban lévő német fasisztákat terhelő" dokumentumokat össze kell gyűjteni, de „az nem lesz célszerű, hogy minden lap első négy oldala ezzel legyen tele" – szögezte le, ugyancsak az eligazítás érvényével. Végezetül pedig Kádár később szárba szökkenő reálpolitikusi erényeit is megcsillantotta, amikor lesöpörte az asztalról a külügyérek azon javaslatát, hogy valamilyen formában fel kellene vetni a „nagyszámú nácit rejtegető Argentína" felelősségét, valamint a még ott rejtőző háborús bűnösök letartóztatását is. „Ezt erősen mérlegelni kell" – jelentette ki a párt első embere, s indokait ekképp osztotta meg a testülettel: „Most úgy vagyunk velük, hogy az argentinok nagy sokára elszánták magukat, hogy mozdonyokat vesznek tőlünk. S ha ezzel a dologgal túl sokat foglalkozunk, akkor háborús bűnöst sem kapunk tőlük, de mozdonyt se vesznek tőlünk."

A kádári instrukciók alapján átdolgozott és pb-határozattá emelkedett – s az említett szovjet elképzelést tükröző – akciótervet a jeles testület 1960. október 11-én aztán mégis hatályon kívül helyezte. Már az is jelzésértékűnek mondható, hogy az újabb javaslatot a korábbinál alacsonyabb rangú hivatalnokok készítették – Szarka Károly külügyminiszter-helyettes és Kovács Zoltán, a párt külügyi osztályának helyettes vezetője –, s hogy az előterjesztés, a korábbival ellentétben, nem tartalmazott alternatívát. E dokumentumból tudható, hogy a „baráti országokkal – a Szovjetunióval, Csehszlovákiával és Lengyelországgal – való konzultáció" eredményeként került le a napirendről Eichmann kiadatásának kérelme, merthogy a közelebbről meg nem nevezett „szovjet elvtársak" immár mégsem tartják célszerűnek a kezdeményezést, „mivel egy ilyen kérés elutasítása csorbítaná a szocialista országok tekintélyét". A négy baráti állam egységes álláspontot foglalt el a tekintetben is, hogy semmiképp sem tesz eleget Izrael azon, „hivatalos útra terelt kérelmének", mely szerint az ügyben létesített különleges nyomozó szerv képviselője beutazhasson az említett országok területére „anyaggyűjtés és kihallgatások foganatosítása" céljából.

Kádár János üzemlátogatáson, 1962-ben. „Se háborús bűnös, de mozdony se..."

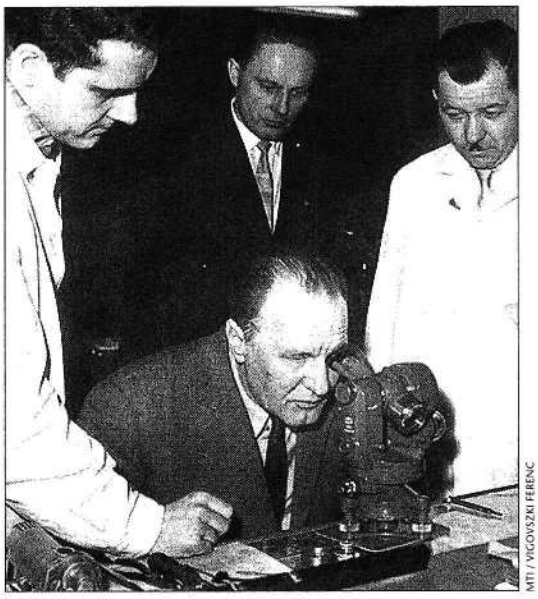

MTI / VIGOVSZKI FERENC

A „változatlan politikai célkitűzések" (vagyis: „antifasiszta bázisról támadni a nyugatnémet neofasizmust és a cionizmust") érdekében alapvető módosításokat tartalmazó előterjesztést a pb – a jegyzőkönyv tanúsága szerint – mindenfajta vita nélkül fogadta el, s a végrehajtást a Külügyminisztériumra, valamint a sajtóirányító apparátusra bízta. E módosított előterjesztés ismeretében válik érthetővé például, hogy egy nem létező magyar könyvkiadó, a „Pannonia" 1961-ben miért adta közre angolul és németül az 1948 után elhallgattatott s a hatvanas évek elején hirtelenjében előrángatott Lévai Jenőnek az Eichmann Magyarországon című, magyar nyelven soha közzé nem tett dokumentum-összeállítását. A háború utáni három esztendőben holocaust-szakértőnek tekintett Lévai neve alatt megjelentetett kötet valójában ugyanis csak azokat a „bizonyító erejű" iratokat tartalmazta, amelyeket Magyarország a per előkészítése idején végül is átadott az országba be nem engedett izraeli nyomozóknak.

Egyébként a magyar szempontból főszereplővé előlépett Lévai Jenő volt az egyetlen, akit a magyar külügyi szervek – az említett határozat alapján – „kellő módon előkészítettnek" gondoltak, s engedélyezték tanúként való megjelenését az 1961. április 11-én kezdődött s több mint négy hónapon át tartó (s Eichmann kivégzésével végződő) jeruzsálemi perben. Annak a rejtélynek a feloldása viszont még a történetírásra vár, hogy Lévai aktákkal tömött kofferjét – mint ahogy akkori sajtónyilatkozataiban elhangzott – a nyugatnémet, illetve a görög titkosszolgálat Athénban tényleg elrabolta-e tőle, avagy az utolsó pillanatban éppenséggel a magyar illetékesek gondolták meg magukat, félve, hogy az NSZK kancellári hivatalának vezetőjét, Hans Globkét „leleplező iratok" a tüzetesebb vizsgálódás után netán mégsem bizonyulnak elég hitelesnek. Akárhogy történt is, tény, hogy az

athéni intermezzo miatt Jeruzsálembe késve érkező Lévai az Eichmann-perben nem tanúskodott, interjúiban, újságcikkeiben viszont nem kellett eskü alatt vallania, s főleg: a vád és a védelem keresztkérdéseire válaszolnia.

Az Eichmann-perről a magyar lapok ha nem is négyoldalnyi terjedelemben, de bőséggel írtak. A Magyar Nemzet későbbi főszerkesztőjének, Pethő Tibornak 1989-ben készült életrajzi interjújából tudható, hogy az Izrael leleplezését is szorgalmazó – s a legfelsőbb szinten egyébként ejtett ügyet változatlanul fontosnak tekintő – Szirmai István saját maga választotta ki a perről tudósító újságírókat, így magát Pethő Tibort is. A kiküldetésnél a megbízhatóság mellett a legfőbb szempont állítólag az volt, hogy a tudósítók még véletlenül se legyenek „érintettek". Ha az Eichmann-per előkészületének idején nagy igyekezettel kidolgozott külügyi akciótervek nem valósultak is meg – elmaradt például az a tervezett monstre nemzetközi sajtótájékoztató, melyen az egykori nyilasok és a Kádár-rendszerrel szemben álló 56-os emigráció közötti kapcsolatot tárták volna fel, a Lévai-kötet pedig a már említettek miatt korántsem került a nemzetközi érdeklődés középpontjába –, a téma kapcsán csupán a Magyarországon megjelent újságcikkek visszhangozták maradéktalanul a pártvezetés határozatba öntött elképzeléseit. A Magyar Nemzet főmunkatárs tudósítója 1961. július 23-án például ekként vonta meg az igencsak sovány tanulságokat: „A per nem vált olyan mértékben a fasizmus elleni általános vádirattá, ahogy az ügy természetéből ez logikusan következett volna."

Murányi Gábor

„Szabadtüdős" búvárrekordok

Mélységérők

A közelmúltban új, 90 méteres női rekordot állított fel a szabadtüdős mélymerülésnek nevezett sportág egyik jelese, a kubai Deborah Andollo. Ez a teljesítmény – no meg egy amatőr magyar könnyűbúvár minapi halálos balesete az Adrián – ráirányította a figyelmet a Magyarországon értelemszerűen kevéssé űzött sportág titkaira.

„A víz alatt egy más világ törvényei szerint élek, elfelejtem, hogy ember vagyok. Amikor lemerülök, tökéletes koncentrációra van szükségem, és teljesen ellazulok. Minden fizikai érzékelés a fejemben összpontosul, a szívverésem és a nyomáskiegyenlítésre fordított energiáim is. Csukott szemmel megyek lefelé, nincs zaj, nincs fény, nincs gravitáció. A csúcsdöntéshez el kell jutnom ehhez a szellemi állapothoz" – próbálta egy interjúban szavakba önteni az úgynevezett szabadtüdős, vagyis egyetlen levegővétellel végrehajtott tengeri mélymerülés élményét Umberto Pellizzari, a sportág egyik jelenlegi fenegyereke, több világrekord „névadója". A 32 éves olasz fiatalember a tavalyi évben az egy levegővel merülő búvárok mindhárom kategóriájában (lásd keretes írásunkat) csúcsot döntött, igaz, 131 méteres abszolút rekordjának alig két hónapig örülhetett, nagy vetélytársa, a kubai Francisco „Pipin" Ferreras rögvest rávert 2 métert.

A szabadtüdős tengeri mélymerülésnél, állítják egyöntetűen az orvosok és a gyakorló búvárok, a nagy nyomásváltozás okozza az egyik legnehezebben leküzdhető gondot. A földfelszínen 1 báros légköri nyomás ugyanis a víz alatt 10 méterenként újabb és újabb bárral nő. A hölgyek mezőnyében az alig három hete világrekordot döntő Deborah Andollo tehát 90 méterre merülve 10 báros nyomás alá került, testének minden négyzetcentiméterére körülbelül 10 kilónyi súly nehezedett. Ez a terhelés – mivel testünk 70-80 százaléka folyadékot tartalmaz, vagyis összenyomhatatlan – elsősorban az üreges, levegővel teli testrészeknek, értelemszerűen leginkább a tüdőnek jelent komoly megpróbáltatást. A merülésnél „mindig az első 10-20 méter a legkritikusabb, hiszen akkor változik a legnagyobbat a tüdő térfogata" – mutat rá egy első hallásra meghökkentő jelenségre Czakó László nemzetközi búvároktató. A vízfelszín alatt 10 méterrel ugyanis az odaföntinek éppen a duplája a nyomás, míg újabb 10 méterrel lejjebb már „csak" harmadára csökken a tüdő térfogata.

1961-ben, amikor a két ma is élő világhírű búvár, Enzo Majorca és Jacques Mayol – két és fél évtizeddel később Luc Besson kultuszfilmjében, a Nagy kékségben még a mozivásznon is feleleventett – hatalmas verseny során elérte az 50 méteres bűvös határt, az orvos tudósok kijelentették: ez alá egészsége súlyos veszélyeztetése nélkül ember – búvárfelszerelés híján – már nem juthat. A „tankönyvi adatokra" azóta alaposan rácáfolt az élet, hiszen Jacques Mayol már 1966-ban 61 méterre javította Majorca korábbi csúcsát, két évvel később pedig további 10 méterrel merült mélyebbre.

Az orvosok próféciája persze korántsem volt alaptalan: amikor ugyanis a tüdő kilégzési térfogatára préselődik össze, s a nagy mélységben a légzőszervben már kisebbé válik a nyomás, mint körülötte, akkor fenyegető veszélyként jelentkezik, hogy az időközben a külső nyomást átvevő testfolyadék – elsősorban a vérsavó – beszivároghat a légzőszervbe. A sportolók ezt úgy próbálják elkerülni, hogy vitálkapacitásukat – vagyis a ki- és a belégzési tüdőtérfogatuk közti különbséget – szárazföldi edzéseken folyamatosan növelik. Az átlagos 4 literes tüdőmérethez képest a profik 7 liter fölé tudták tágítani levegőbefogadó képességüket. Az amerikai Robert Croft pedig már a hatvanas évek közepén 9 literes tüdővel dicsekedhetett, noha számára ez sem bizonyult elegendőnek a csúcsdöntéshez.

A merülésre való felkészülési tréninghez a vitálkapacitás növelésén kívül hozzátartozik még pél-

Umberto Pellizzari a tavalyi rekorddöntés előtt. Kilencliteres tüdő

SIGA PRESS

cseppjével; „A nagy kés", amely egy filmsztár hanyatlásáról és teljes lelki összetöréséről szólt (a főcím alatt a háttérben egy férfi ült előredőlve, két tenyerébe hajtott fejjel; az utolsó címfeliratoknál a kép elkezdett repedezni, majd a repedések egyre szélesedtek, és mire a kopfnak vége lett, a háttér már teljesen széttöredezett és eltűnt, makulátlan fehér vásznat hagyva maga után); „A vihar közepe", *Bette Davis* gyönyörű antifasiszta filmje egy amerikai kisváros könyvtárosnőjéről, aki egyedül veszi fel a harcot az „amerikai életforma" kommunistafaló, könyvégető boszorkányüldözése ellen (a főcím alatt egy leányfej és egy lángoktól nyaldosott könyv képe volt látható; a tűz a feliratok közben egyre jobban elborította a képet, amelyből a kopf végére lángoló infernó lett; erre az expozícióra rímelt a film befejező snittje: a kommunistaellenes uszítás hatására egy megzavart, elbolondított gyerek felgyújtja a könyvtárat, és az utolsó képsorban egymásután hamvad el a mágyán Shakespeare, Tolsztoj, Dante, a Biblia és a Filozófia története: hol a határ, ha egyszer elkezdünk könyveket égetni?)

Bass egyik legutolsó munkája a „Nyolcvan nap a föld körül" volt, amelyhez egy hat perces, szinte teljes trükkfilmigényű és terjedelmű, színes és rajzos kopfot tervezett a feliratok alá, parodizálva a történetet és karikírozva a szereplőket (első — és mindeddig egyetlen — hazai kezdeményezésként hasonló jellegű szellemes kísérlet volt a „Rangon alul" rajzos-trükkös kopfja). „*Mike Todd Verne*-filmje volt számomra a legfőbb próbatétel" — mondja Bass. „A rendező kívánságára a főcím ezúttal a szokástól eltérően a film végére került, és amikor a tulajdonképpeni cselekmény befejeződött és megjelentek a vásznon az első feliratok, az emberek kezdtek felállni a helyükről. Szerettem volna odakiáltani nekik, hogy várjanak, most jön csak a java; de amint meglátták a rajzokat, kezdtek szépen visszaülni, végignevették az egész kopfot, és utána hatalmas tapsban törtek ki. Ez volt az én igazi tűzkeresztségem."

LIEBNER JÁNOS

Film az Eichmann-perről

A nyugati fővárosokban nemrégen mutattak be egy svájci dokumentumfilmet, amelyet Erwin Leiser és Mirjam Novitch állított össze.

A film a jeruzsálemi Eichmann-perrel kezdődik. Látni az üvegkalitkába zárt vádlottat, fülein hallgatókkal, összeszorított ajakkal, rángatózó arccal. És ahogyan folyik a per és elhangzanak a tanúvallomások, a film bemutatja — a berlini, düsseldorfi, jeruzsálemi, prágai és más eredeti okmányokkal és jórészt a nácik által készített felvételekkel — mindazokat a bűnöket, amelyeknek egyik előidézője Eichmann volt. Látni a filmen a német fiatalság megszervezését, katonai dresszírozását és ezzel párhuzamosan Eichmann egyre felfelé ívelő karrierjét. Eichmann mindenütt ott volt: 1938-ban Ausztriában, 1939-ben Prágában, majd Lengyelországban — mindenütt, ahol a náci tömeggyilkosságok folytak.

Megrázó dokumentumok mutatják be a varsói gettót, a meztelen, csonttáaszott halottakat, azt a borzalmas utat, amelyen hatmillió embert küldtek Eichmann és cinkosai a halálba. Eichmann Jeruzsálemben arra hivatkozik, hogy csupán Hitler szavának engedelmeskedett. A dokumentumok bemutatják ezt az engedelmességet: a szériában történő kivégzéseket, a lidicei tömeggyilkosságot, az auschwitzi gázkamrákat. A nyugati lapok hírei szerint a film dokumentum-anyaga olyan megrázó, hogy a közönség alig-alig tudja végignézni.

MILLERTŐL WELLSIG

ÚJ AMERIKAI FILMEK

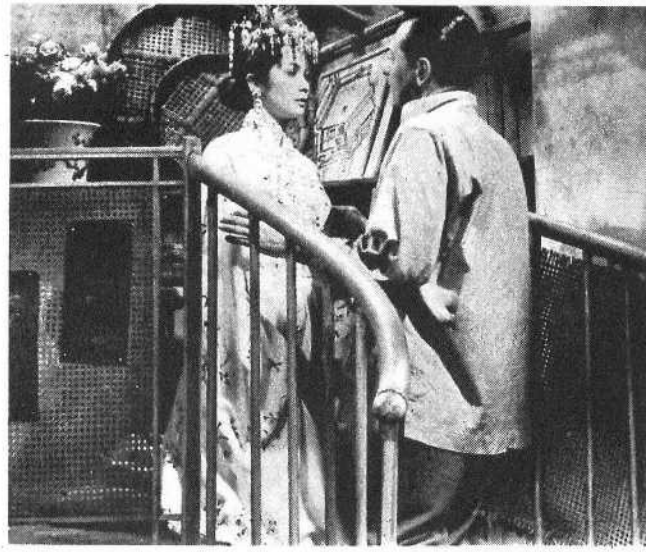

William Holden és Nancy Kivan a „Suzie Wong világa"-ban

Gyilkosság, izgalom, verekedés . . . nagyjában ez a három tényező jellemzi mind a hét új amerikai filmet, amelyekről az alábbiakban szó lesz, azzal a kivétellel, hogy egyik-másikban azért van valami más is, valami, ami a művészet köréhez tartozik.

Ilyen mindenekelőtt a "The misfits", amelynek forgatókönyvét Arthur *Miller* írta, — egyenesen Marilyn *Monroe*-ra szabva a női főszerepet, bár a forgatókönyv írása idején a házaspár válása már befejezett tény volt. A film másik főszereplője a nemrégen elhúnyt Clark *Gable*. A film legfőbb erénye irodalmi gazdagsága, a szereplők lelki életének nagy erejű, szenvedélyes ábrázolása. A történet két főhőse reménytelenül szemben áll a világgal, s noha heves szerelemmel szeretik egymást, egymással is. A film rendezője, John *Huston* hű maradt a film írójának szándékaihoz s szuggesztíven viszi filmre a Clark Gable alakította figura férfias, agresszív, független s a társadalommal szemben függetlenségre törő figuráját és a Marilyn Monroe alakította női szereplő gyöngéd, nőies, megértő, simulékony alakját.

A „Nyugaton a helyzet változatlan" rendezője, Lewis *Milestone* rendezte az „Oceans 11" című humoros, detektív filmet, melynek főszereplői Frank *Sinatra*, Dean *Martin*, Sammy *Davis*, Peter *Lawford* és Angie *Dickinson*. A film 11 jó barátról szól, akik együtt harcoltak a háborúban s úgy döntenek, hogy barátságukat és ügyességüket gyors pénzszerzésre használják fel. Elhatározzák, hogy szilveszter éjszakáján kirabolják Las Vegas öt játékkaszinóját úgy, hogy rövidzárlatot idéznek elő a város elektromos ellátásában. A rablási terv némi nehézségbe ütközik, az egyik rablónak a felesége, a másiknak az édesanyja támaszt némi zavarokat, de aztán, sok izgalom közepette mé-

Yvette Mimieux az „Időgép"-ben

VI.évf.39.sz.

Neue Zürcher Zeitung, máj.6.

A HITLERI "VÉGSŐ MEGOLDÁS", ARAB VÁLTOZATBAN

Kairó nyilatkozata az Eichmann-per ügyében

A kairói kormány hivatalosan állást foglalt az Adolf Eichmann elleni per ügyében. Erre, egy a nemzetgyülésben elhangzott interpelláció szolgáltaott alkalmat. Az interpellációt hosszabb nyilatkozatban válaszolta meg Hussein Zulficar Sabri helyettes külügyminiszter. Sabri szerint Egyiptom eltekint attól, hogy a jeruzsálemi törvényszéki tárgyalással összefüggő jogi kérdéseket nemzetközi testület elé terjessze, mivel Argentina és a Német Szövetségi Köztársaság nem tettek hathatós lépéseket szuverenitásuk megsértése ellen. Buenos Aires eltürte, egy a területén lakó személy elhurcoltatását és Bonn is hozzájárult ahhoz, hogy izraeli birák itélkezzenek egy német fölött olyan bünökért, amelyeket Németországban követett el. Kerülendő minden olyan lépés, amely még csak közvetve is ugy lenne értelmezhető, mint a zsidó állam elismerése. Az arabok szemében az izraeliek arra használják fel az Eichmann-pert, hogy ügyük számára megnyerjék a világ-közvélemény rokonszenvét. Amennyiben az arabok lazitanák az abroncsot -mondotta a továbbiakban Sabri- Izrael ujból az Eufrátesz és a Nilus felé igyekezne kiszélesiteni határait. Már nincsen messze a nap, amelyen az Egyesült Arab Köztársaság és szövetségesei a palesztin hatalombitorlók megbüntetése után vissza fogják juttatni Palesztinát jogos tulajdonosaiknak.

Az egyiptomi sajtó elhallgatta olvasói elől mindazokat a zsidók ellen elkövetett büntetteket, amelyeket a jeruzsálemi per nap mint nap feplez le, összes borzalmat keltő részleteivel együtt. Kairóban különleges nézeteket vallanak a nemzeti szocialisták üldözési őrületéről. Sabri vitatja, hogy Eichmann 6 millió ember halálát viselné lelkiismeretén. 1939-ben 11 millió zsidó volt és 1948-ban 16 millió. A szaporulat ezek szerint normális volt. Hitler bizonyos összeg lefizetése ellenében, megengedte a zsidók kivándorlását. A szegény zsidókat azonban táborokban gyüjtötte össze; a cionistákkal tárgyalt ezeknek a kiutazásáról, hogy fegyvereket és pénzt szerezzen háboruja folytatásához. A cionisták azonban állitólag nem tartották meg igéreteiket, azzal a szándékkal, hogy "Hitlert rákényszeritsék gaztetteire" és ezáltal legendát teremtsenek Izrael jövőbeli alapitása érdekében; nyomorgó testvéreiket áldozták fel "ördögi machinációikért". A valóságos gonosztevő állitólag Ben Gurion. Őt terhelik a Deir Yassin, Kibia, Gaza és Rafah területén elkövetett arab vérengzések.

Az arabok szerint a németek különös szerepet töltenek be a "jeruzsálemi legenda" egyik kommentárjának szerzője a Gumhurija cimü lapban kereken azzal vádolja őket, hogy "szolgalelküen viseltetnek a zsidó vádakkal szemben". Sabri véleménye szerint, a Német Szövetségi Köztársaság azért oly előzékeny Izraellel szemben m ert ki van téve a "megszálló hatalmak" -az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország- a cionizmus eme "uszitói" nyomásának. E feltételezések mögött azonban ott rejlik az aggodalom, milyen magatartást fog tanusitani a jövőben Bonn, -hiszen attól félnek, hogy a Tel Aviv-i Eichmann-per hatása alatt meglehetős beismeréseket is tehetne. Hogy mennyire élénken ellenezné ezt -azt az arabok az utóbbi időben ismételten bebizonyitották.

Az Arab Liga főtitkára, Abdel Khalek Hasszuna, kéthetes hivatalos látogatásra Nyugat-Németországba utazott. Ennek az utazás nak sajtóvisszhangja nem éppen harmónikus. A vendég egész sor panasszal fordul a Szövetségi Köztársaság kormányához; igy pl. kifogásolja az "Izrael: reménység állama" cimü könyv terjesztését a washingtoni nyugat-német követség által, továbbá az Izraelnek nyujtott állitólagos kölcsönt és az algériai ideiglenes kormány három megbizottjának Bonnban történt letartóztatását.

- - - - - -

VI.évf. 21. sz.

IGY NYOMOZTAK EICHMANN UTÁN! /?/

IV.

Express, márc.2.

A HOSSZU VADÁSZAT VÉGE: AZ ELFOGATÁS

/Kissé röviditve/

Moshe Pearlman Eichmann elfogatásáról szóló beszámolójának utolsó része.

1960 május 11-én délután 7 órakor Yigal, Dov és Gad összejöttek, hogy még utóljára összegezzék Eichmann elfogatásának részletes tervét.A müveletnek aznap este Eichmann lakása és az autóbuszmegálló között kellett megtörténnie, amikor Eichmann a munkából hazatér.

Dov jelzi, hogy mikor hagyja el a Mercedes gyárat, majd azonnal kocsiba száll és az elfogatás szinhelyére hajt, amova kb. 2o perccel előbb érkezik, mint az Eichmannt szállitó autóbusz. Gad Eichmann lakásától nem messze, az elfogatás szinhelyén marad és figyeli a "Klement" család esetleges lépéseit.

Magának az elfogatásnak olyan autóval kell történnie, amelyet a hat önként közremüködő délamerikai zsidók egyike vezet. Egy másik délamerikai gondoskodik majd róla, hogy Dov kocsiját, mellyel a tett szinhelyére érkezik, elhelyezze, később pedig csatlakozik ahhoz a társához, aki a Klement család reakcióit tartja számon.A helyi emberek csoportjának további két tagja abban a házban "fogadja" Eichmannt, amelyet a fogoly őrizetére béreltek ki.

Este 6 óra 15 perckor az izraeliak autója megjelent az autóbuszmegállótól vagy 5o méternyire kijelölt helyen. Eichmannak itt kellett elhaladnia hazafelé menet. A kocsiban a dél-amerikai vezetőn kivül Yigal és Gad ült.Dov kocsijával már szintén megérkezett, a terv szerint.Gyalogjáró kevés közlekedett ezen a környéken, az uton nem volt járda.A városi hatóságok néhány nappal ezelőtt az ut mentén árkot ásattak vagy 2o méter hosszuságban, az autóbuszmegálló és az autó közötti területen. Valamilyen csatorna-épitési munkálatokat végeztek.A kocsit ugy állitották, hogy eleje majdnem az árok széléig ért.

6 óra 2o perckor Gad kiszállt a kocsiból, kinyitotta a motortetőt és a motor fölé hajolt, mintha keresné, hogy mi a baja.Az uton, amely egészen a város szélén vezetett,

szinte már a földeken keresztül, az autók több mint 100 kilométeres sebességgel hajtottak és ezért motorhibával kellett valószinüsiteni, hogy egy kocsi az ut szélén vesztegel.

Yigal és a sofor a kocsiban maradt, Dovnak pedig az a szerep jutott, hogy Eichmannt valamilyen szokványos kérdéssel feltartóztassa. Ezután kellett Gadnak és Yigalnak odaugrania, hogy lefogják emberüket és bevonszolják a kocsiba. A közvilagitás az utnak erre a részére már nem terjedt ki. Sötétedni kezdett, 6 óra 29 perckor a négy ember látta közeledni az autóbuszt. A vagy 25 méter távolságban megálló buszból egyetlen utas szállt ki: Eichmann. Az utas megigazitotta kabátját és elindult hazafelé, gondosan megkerülve az árkot. Egy szempillantást vetett az utszéli autóra is, de a felemelt motortető nyilván megnyugtatta és nem látott semmi okot rá, hogy megváltoztassa szokásos utirányát. Dov a megbeszélés szerint az ut szélén álldogált és készült annak a bizonyos mondatnak a kiejtésére, amellyel majd megállitja Eichmannt. Gad elmélyülten piszmogott a motorral, háttal Eichmannak.

A kocsi belsejében Yigal Eichmannt figyelte. Az esti szürkületben csak a körvonalait látta, arckifejezését nem. Hirtelen megmerevedett, látva, hogy Eichmann jobbkezét kabátja zsebébe süllyeszti: "Te jó ég - gondolta, - hogy ez nem jutott az eszünkbe! Pisztolya van. Észrevett bennünket és lőni fog!"

Sürgősen figyelmeztetnie kellett Dovot. Yigal ezért kiszállt az autóból, először odalépett Gadhoz, mintha segiteni akarna neki a motornál. Igy Dovtól is legfeljebb 3 méter választotta el, Eichmann vagy öt méterrel mögöttük közlekedett. Yigal a foga között héberül mormogta: "Revolver a jobb kézben. A zsebében". Dov először nem értette meg a figyelmeztetést, csak akkor hatoltak el a szavak az agyáig, amikor megfordult, szembetalálva magát Eichmannal és már-már az előre elkészitett mondatot akarta kiejteni.

Erre a mondatra nem került sor. Dov judo-reflexei azonnal müködésbe léptek. Jobbkezével leütötte Eichmann jobb karját, hogy az még mélyebben hatoljon bele a zsebébe, bal kezével pedig a nyakát fogta át. Ilyenforán Eichmann nem használhatta revolverét.

A fojtogató karok között azonban addig ficánkolt, mig mindketten az árokba estek. Dov jobb karja nem engedte el Eichmann csuklóját, de bal karjának szoritása esés közben engedett, Eichmann pedig kiabálni kezdett. Dovnak ugy tunt, hogy legalább öt percig üvöltött és az egész környéknek meg kellett hallania. Valójában az egész kiáltás négy másodpercig tartott csak, és noha több kocsi is száguldott végig az uton, senki sem vette észre a két férfi harcát. Az árok jó védelmet biztositott.

Az odarohanó Yigal és Gad a lábánál fogva ragadta meg Eichmannt és egy rövid pillanatig ők huzták az egyik irányba, Dov pedig a nyakánál fogva a másikba. Az egész müveletnek ez volt az egyetlen szakasza, amely kissé fájdalmas lehetett Eichmann részére. Egy másodperccel később azonban

a három ember már összehangolta tevékenységét,Eichmannt lábra állitották és a kocsi felé vonszolták.

A vezető közben visszacsukta a motortetőt, kinyitotta az ajtót és elinditotta a motort.Eichmannt lefektették az autó aljára, egyikük fogta a fejét, másikuk a karját, a harmadik pedig a lábát.Az egész müvelet összesen 27 másodpercet vett igénybe.

Yigal ekkor lehajolt, hogy kivegye a revolvert Eichmann zsebéből: Rud alaku zseblámpa volt! Csak ekkor jutott eszébe, hogy már napokkal előbb megállapitották, hogy Eichmann egy idő óta zseblámpát hord magánál és azzal jelez este az arra haladó autóknak, nehogy elgázolják. Hirtelen kitört rajta a nevetés, de társainak nem magyarázhatta el, hogy miért, mivel az utasitás igy szólt, hogy a legteljesebb hallgatásba kell merülni, nehogy Eichmann tudja, kik rabolták el. Az egész uton egyetlen mondat hangzott csak el, az is a gépkocsivezető szájából, németül: "Ha megmozdul, leütjük".

Röviddel, mielőtt megérkeztek a kiérelt házhoz, bekötötték Eichmann szemét és igy vezették be a számára előkészitett szobába.Az izraeliek nem használtak semmiféle kábitószert, kötelet vagy bilincset.

A házban első dolguk volt Eichmannt teljesen levetkőztetni, nehogy bármiféle eszköze maradjon az öngyilkosságra. Megvizsgálták a fogait is, nincs-e mérget tartalmazó ampulla beépitve valamelyikbe. Eközben szólalt meg Eichmann először: "Tizenöt év után, higyjék el, már egyáltalában nem gyanakodtam. Nincsen semmi a fogaimban". Az izraeliek nem válaszoltak, hanem folytatták a vizsgálatot.Bal hónaljában megtalálták a tetoválás elmosódott nyomait is.Ezután Yigal németül egyetlen kérdést tett fel neki: "Ki maga?" A válasz nem késlekedett: "Ich bin Adolf Eichmann" - majd hozzáfüzte: "Tudom, hogy izraeliek kezébe kerültem".

Ez meglepő volt, hiszen senki sem beszélt előtte héberül és semmi sem mutatott arra, hogy milyen nemzetiségüek. Eihhmann kitalálta, hogy kikről van szó.

Miután spontán bevallotta igazi nevét, tájékoztatták arról, hogy el fogják szállitani Izraelbe, ahol bíróság elé állitják. Közölték, hogy joga van ügyvédet fogadni és hogy a tárgyalás az izraeli törvénykezés szabályai szerint fog lefolyni. Megkérdezték, van-e ellenvetése? Eichmann nemmel válaszolt,Yigal megkérdezte, hajlandó-e ezt irásban adni? Eichmann másnapig gondolkodási időt kért és kapott. Miután gondosan átkutatták őket, visszaadták neki ruhadarabjait, kivéve zsebének tartalmát.Ezután enni kapott és lefekhetett.A villanyt égve hagyták a szobájában és őrei váltották egymást.Egyetlen pillanatig sem hagyták magára és semmiféle beszélgetésbe nem elegyedtek vele. Másnap reggel Eichmann hirtelen megszólalt: "Meggondoltam a dolgot, irásbeli nyilatkozatot akarok tenni". Őrei csak bólintottak, majd

egy órával később, amikor megtörtént a váltás, megjelent Yigal, akinek Eichmann a következőket mondta: "Hajlandó vagyok irásban adni, miszerint beleegyezem, hogy Izraelbe szállitsanak és ott bíróság elé állitsanak". Yigal ekkor kivett a zsebéből egy papirlapot, amelyen egy német nyelvü nyilatkozat állt. odanyujtotta Eichmannak, hogy irja alá. Eichmann nem nyult utána, hanem kijelentette, hogy saját maga szeretné megszövegezni a nyilatkozatát, amelyet már alaposan átgondolt. Yigal ekkor papirt, tollat hozott és Eichmann szemüvegét. Eichmann leült az asztalhoz és a következő szöveget irta:

"Alulirott, Adolf Eichmann, jelen nyilatkozatommal önként kijelentem a következőket: mivel kilétemre fény derült, tisztában vagyok vele, hogy hiábavaló lenne továbbra is menekülni az igazságszolgáltatás elől. Kijelentem tehát, hogy Izraelbe óhajtok menni, hogy ott az illetékes bíróság itélkezzék felettem.

A megállapodás szerint ügyvédet fogadhatok. Igyekezni fogok minden szépités nélkül beszámolni azokról a tényekről, amelyek németországi szolgálatom utolsó éveiben történtek, hogy ezekről az eseményekről az elkövetkező nemzedékek hü képet kapjanak. Ezt a nyilatkozatot szabad akaratomból teszem, semmit nem igértek és semmivel nem fenyegettek. Meg akarom találni végre belső békémet.

Tekintettel arra, hogy képtelen vagyok visszaemlékezni az összes részletekre és esetleg összekeverek bizonyos eseményeket, kérem, bocsássák rendelkezésemre a szükséges okmányokat és tanuvallomásokat, amelyek hozzásegitenek az igazság leszögezéséhez.

Adolf Eichmann.

Buenos Aires, 1960. május."

Yigal mozdulatlan arccal olvasta a nyilatkozatot, de amikor kilépett Eichmann szobájából, ragyogó arccal mutatta társainak. Senki sem hitte volna, hogy Eichmann ilyen szöveget fogalmaz, amely még sokkal többet mond az eredetileg előkészitett nyilatkozatnál.

Eichmann és őrei között több szó nem is esett egészen az izraeli ut megkezdéséig. Az elindulás estéjén altatóval kevert kávét itattak vele. Amikor már mélyen aludt, felső ruhája helyett pongyolát adtak rá és beszállitották a ház előtt várakozó kocsiba. Ezt a kocsit is egyike az önkéntes délamerikaiaknak vezette, sofőr-egyenruhában. Eichmannt hordágyra kötözték.

A repülőtéren gyorsan elintézték a formaságokat, a papirok teljesen rendben voltak. A "beteget" beszállitották a repülőgépbe, amely elindult Nyugat-Afrikába. Mihelyt Eichmann ébredezni kezdett, "ápolóinak" egyike egy termoszból ismét altatóval kevert kávét adott neki. Minden baj nélkül megérkeztek Izraelbe.

VI.évf. 21. sz.

Tel Avivban "az Eichmann müvelet" irányitója, Dan, érintkezésbe lépett az izraeli titkos szolgálattal és közölte velük az utas, illetve a "beteg" kilétét. Utasitást adtak, hogy a repülőgép a Lod-i repülőtéren való leszállás után, egy távoleső kifutóra álljon be, ahol már várta egy mentőkocsi. A még mindig alvó Eichmannt a mentőkocsiba szállitották, majdkét rendőrautó kiséretében elinditották arra a helyre, ahol átmenetileg Eichmannt elhelyezték.

Május 23-án reggel Eichmann cellájában megjelent az igazságszolgáltatás képviselője és hivatalosan vád alá helyezte a foglyot, akinek 15 naponbelül kellett a vizsgálóbiró előtt megjelennie.

Ugyancsak május 23-án délután 4 órakor az izraeli parlament, a Knesset, zsufolásig megtelt. Néhány órával előbb elterjedt a hir, hogy Ben Gurion miniszterelnök fontos bejelentést tesz.Senki sem tudta, miről lesz szó, de az eset mindenképpen rendkivülinek látszott, mivel a minisztertanácsot 3 óra 3o perckor rendkivüli ülésre hivták össze.

Ben Gurion miniszterelnök az ülés megnyitása után fellépett a szónoki emelvényre és igy szólt: "Az izraeli állambiztonsági szervek nemrégiben megtalálták az egyik legsulyosabb náci háborus bünöst,Adolf Eichmannt, aki a többi náci vezetővel egyetemlegesen felelős azért, amit ők ugy mondtak, hogy a zsidó kérdés "végleges megoldása", vagyis hat millió európai zsidó kiirtása.Adolf Eichmann jelenleg izraeli területen fogságban van és rövid időn belül bíróság elé kerül ama törvény értelmében, amely a nácikról és a velük együttmüködőkről itélkezik".

- - - - - -

VI.évf. 21. sz.

Daily Express, márc.6.

A GYILKOS, AKI ÜVEGFALON KERESZTÜL OLVASSA A LEVELEIT

/Röviditès/

Haifától 6 kilométernyire a régi McTaggart erődítmény egyik szobájában Abraham Selinger rendőrparancsnok végignézett az elébe rakott 2o tányéron, majd rámutatott az egyikre: "Ezt vigyétek be neki".

A tányérkon kukoricából készült, háromszög alaku lepények voltak, amilyeneket Purimkor sütnek a zsidók, azon az ünnepen, amely megemlékezik a bibliai Eszter királynőről, aki megmentette a zsidóket Hámán gyilkos kezétől.

A Selinger által kiválasztott kukoricalepényt beküldték annak, akinek majdnem sikerült végrehajtania a zsidók kiirtását, vagyis azt,amiben Hámánt 24oo évvel ezelőtt Eszter megakadályozta.

A zsidó fegyőr, aki bevitte Eichmannak a lepényt a cellába, nem tudott ellenállni, hogy ne füzze hozzá a kivánságot: "Kellemes Purim ünnepet kivánok". Eichmann bizonyára megértette a jókivánság iróniáját, hiszen tisztában van a Purim jelentőségével.Annak idején héberül tanult és megismerkedett a zsidó szokásokkal is, hogy a gyülölt fajt minél jobban megérthesse.

Ahogyan közeleg Eichmann tárgyalásának időpontja, egyre szigorubbá válnak a biztonsági rendszabályok a McTaggart erődben. Igy pl. a fegyőrök között, a tiszteket kivéve, egyetlen német születésü zsidó sincsen.Egy német zsidó ugyanis esetleg személyes bosszut állhatna rajta és ezzel elejét vehetné az izraeli tárgyalásnak, amelyet pedig a világ számára hatalmas emlékeztetőül szánnak.

Ebből az elgondolásból kiindulva, az Eichmann őrizetére rendelt és a közvetlen környezetében tartózkodó 2o fegyőrnél fegyver sincsen.

Reggel fél hatkor, amikor Eichmann borotválkozik, elemmel müködő villanyborotvát kell használnia: vigyáznak, hogy sem pengével, sem magasfeszültségü árammal ne kerüljön érintkezésbe.Borotválkozás közben az egyik őr ott áll mellette, egy másik pedig - Eichmann tudta nélkül - a tükrön keresztül egyenesen az arcába tekint.A tükör ugyanis csak egyik oldaláról nézve az, tuloldaláról átlátszó üveg, amely mögött fegyőr áll.

Eichmann szemüvegébe plasztik lencsét illesztettek, nehogy elvághassa az ereit.A celláját fütő elektromos fütőtest mélyen a falba épitett és rácsok védik, nehogy a fogoly az áramhoz jusson.

VI.évf. 21. sz.

A börtön udvarán, ahol Eichmann naponta félórát sétálhat, nem lépheti át az udvart elválasztó fehér vonalat: a tulsó oldalra ugyanis a környék dombjairól beláthat egy esetleges orvvadász.Eichmann egyébként az elővigyázatosság fokozása érdekében, pontosan ugyanolyan öltözéket visel, mint a fegyőrök.

A szoba, melyben ügyvédjével, Robert Servatiussal találkozhat, olyan vastag üvegfallal van kettéosztva, hogy azt még vasdoronggal sem lehet betörni.Eichmann és ügyvédje mikrofonok segitségével tárgyalnak. Még a feleségétől kapott leveleket sem adják a kezébe, csak az üvegfalon át olvashatja őket.

Naponta két orvos vizsgálja Eichmannt és ugy ápolják, mint valami keleti kényurat. Állitólag jó fizikai kondicióban van, bár védőügyvédjének segédje, a 28 éves Dieter Wechtenbruch szerint: "Az elfogatása után készült fénykép alapján megállapitható, hogy azóta sokat öregedett".

Amikor a börtönben első reggel hat vékony szelet piritóst kapott reggelihez, kötelességszerüen mind a hatot megette, de az utolsó hármat láthatólag nehezen.Az őr megkérdezte: "Elég volna csak három?" Eichmann bólintott. "Hát akkor miért ette meg mind a hatot?"- kérdezte meglepve az őr. "Azt hittem, ez a szabály" - mondotta Eichmann.

Az őrök máig is azon spekulálnak, vajon beletartozott-e ez a manőver Eichmann védekezésébe, annak bizonyitására, hogy egész életében mindig csak azt cselekedte, amit parancsoltak neki.

Jeruzsálemben most készül a hatalmas, hüvelyk vastagságu, gólyóbiztos üvegből készült kalitka, melyben Eichmann áll majd birái elé.Az ellene szóló bizonyitékok 45o tonnányi okmányából válogatták ki a felsorolandókat, melyek még mindig hatalmas mennyiséget tesznek ki.

Wechtenbruch ügyvéd szerint "Eichmann feltétlenül meg akarja magyarázni, hogy miért történt minden".

- - - - - -

BÁRD KÁROLY

Történelmi igazságtétel – Ötven évvel az Eichmann per után

1. A „történelmi" per fogalma és a történelmi perek kapcsán felvetődő jogi és nem jogi kérdések

1960. május 23-án *Ben Gurion* miniszterelnök a Knesszetben bejelentette, hogy a náci főbűnös, *Adolf Eichmann* Izrael területén van és rövidesen bíróság előtt felel tetteiért. A tárgyalás 1961. április 11-én kezdődött és a kommentátorok szerint *Gagarin* űrrepülése mellett az *Eichmann* per állt a nemzetközi közvélemény érdeklődésének középpontjában. A jeruzsálemi körzeti bíróság által kiszabott halálbüntetést 1962. május 31-én hajtották végre, *Eichmann* földi maradványait nemzetközi vizeken a Földközi-tengerbe szórták, hogy sírhelye vagy a felségvíz országa, ne szolgálhasson zarándokhelyként.

A per ötvenedik évfordulóján érdemes – a nemzetközi büntetőjogban bekövetkezett változások tükrében – ismét elemzés alá venni a jeruzsálemi bíróság eljárását, ítéletét és általában a „történelmi perek" anatómiáját. A dolgozatban számba veszem az *Eichmann* perben, illetve az annak kapcsán felmerült jogfilozófiai, jogdogmatikai kérdéseket és röviden vázolom, hogy ezekre milyen választ ad, milyen megoldást nyújt mai állapotában a nemzetközi büntetőjog.

Előrebocsátom, a „történelmi per" kifejezést sajátos értelemben használom. Hagyományosan a történelmi perek körébe azokat a bírósági tárgyalásokat és ítéleteket szokták vonni, amelyeket történészek, írók részletesen tárgyaltak, és amelyek ismeretében tisztább képet kapunk egy korszakról, annak társadalmáról vagy szellemi világáról. Ilyen a sokak által elemzett *Szókratész* vagy *Jean d'Arc* per, a *Dreyfus* vagy nálunk a tiszaeszlári per, *Giordano Bruno* és *Galilei*, a salemi boszorkányok vagy *John T. Scotes*, az 1925-ben zajlott „majom per" vádlottjának pere. A „történelmi perek", illetve bírósági döntések közé szokás sorolni azokat is, amelyek jelentős változást idéztek elő egy nemzet, egy kontinens vagy akár a nemzetek közösségének életében. Ilyen az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának a *Brown v. Board of Education* ügyben hozott döntése, amelyben kimondta azon állami törvények alkotmányellenességét, amelyek alapján külön iskolákat hoztak létre a fekete és a fehér tanulók számára. Történelmi per a náci főbűnösök ellen folytatott nürnbergi per. Az ott ismerte-

tett dokumentumok a történetírást is szolgálták, mert, ahogy *Thane Rosenbaum* írja: „az ítélet számít, de számít az emlékezet is." Márpedig a per a fiatal korosztálynak bemutatta, hogy „mi történt, hogyan történt és azt is, hogy miképp válaszolt a világ „a nácik gonosztetteire."[1] Kétségtelen, hogy ebben az értelemben az *Eichmann* per is „történelmi per." Jelentős mértékben alakította a zsidóság viszonyulását történelmének legsúlyosabb katasztrófájához, „kollektív terápiás funkciót teljesített": hatására a holocaust rejtélyes, fájdalmas traumából intézményesített nemzeti emlékké alakult, és az izraeli identitás lényeges elemévé lett.[2] Kommentátorok szerint a per komoly változást hozott a pszichiátria és a pszichológia tudományában és gyakorlatában is.[3] *Hannah Arendt* tudósításai, illetve *Eichmann Jeruzsálemben* címmel megjelent könyve újraindította a vitát a totalitarizmus és a gonosz természetéről.[4]

A dolgozatban azonban „történelmi perek" alatt olyan pereket értek, amelyeket a legsúlyosabb, államilag kitervelt vagy támogatott, tömegesen elkövetett és a nemzetközi közösséget is támadó bűntettek miatt folytatnak, azokkal szemben, akik e bűntettekért elsődleges felelősséggel tartoznak. A történelmi perekben elbírált bűntettek – a népirtás vagy az emberiesség elleni bűntettek – nemzetközi jellegük okán szerepelnek azon bűncselekmények között, amelyekre a római diplomáciai konferencia döntésével 1998-ban életre hívott Nemzetközi Büntetőbíróság (a továbbiakban: NBB)[5] hatásköre kiterjed. De az ilyen bűntettek elbírálására jogosultak a NBB Statútumának (a továbbiakban: Statútum vagy NBB Statútum) elfogadását követően felállított hibrid vagy nemzetközi jellegű bírói testületek is. Ilyen például a kosovói háborús és etnikai bűntettek ügyében eljáró bíróság, vagy a Kelet-Timorban az

[1] ROSENBAUM, THANE: *Essay: The Romance of Nuremberg and the Tease of Moral Justice.* Cardozo Law Review 2006/2, 1734. p.

[2] SEGEV, TOM: *Die zwei Gesichter des Eichmann Prozesses.* www.nahost-politik.de/israel/eichmann.htm

[3] STERN, JUDITH: *The Eichmann Trial and its Influence on Psychiatry and Psychology.* Theoretical Inquiries in Law 2000/7, 393–428. p.

[4] ARENDT, HANNAH: *Eichmann Jeruzsálemben*, Budapest, 2001. Az *Arendt*et bírálók közül egyesek azt vetik a filozófus szemére, hogy egyszerűen félreértelmezte a tényeket, amikor puszta fogaskerékként ábrázolta *Eichmannt* a náci gépezetben, a gonoszt pedig banálisnak, triviálisnak tüntette fel. Ld. CASSESE, ANTONIO – BACH, GABRIEL: *Eichmann: Is Evil so Banal?* Journal of International Criminal Justice 2009/7, 645–652. p. Mások szerint *Arendt* a „gonosz" téves felfogásából indult ki, abból, hogy a „gonosz" nem lehet „nagy". Kétségtelen, hogy a könyv alcíme is tükrözi *Arendt* felfogását: a gonosz jelentéktelen, hétköznapi, nincs benne semmi nagyság, és *Eichmann* valóban középszerű, őrülten normális kisemberként jelenik meg a könyvben. *Arendtre* nyilván hatott, ahogy tanítómestere *Karl Jaspers* értékelte a náci bűnösöket. *Jaspers*, egy 1946 októberében *Arendnek* írt levelében bírálja *Arendtet*, amiért azt írta, hogy, a náci rémtettek nem foghatók fel „büntettekként". „Nem értek egyet nézetével – írja –, mert az olyan bűn, amely meghaladja a büntetőjogi bűnösséget önkéntelenül „nagyságként" – sátáni nagyságként tűnik fel. Márpedig ez egyáltalán nem helytálló a nácikra, akárcsak az a beállítás, amely *Hitlert* „démoniként" tünteti fel. Szerintem ezeket a dolgokat totális banalitásukban, prózai trivialitásukban kell látni, mert ez jellemzi ezeket igazán. Baktériumok előidézhetnek járványokat, amelyek egész népeket elpusztítanak, de attól még nem lesznek mások csak baktériumok." KOHLER, LOTTE – SANER, HANS (szerk.): *Hannah Arendt Karl Jaspers Correspondence 1926–1969.* New York-San Diego-London, 1992. 62. p. E felfogással szembe megy *Heller Ágnes*, aki szerint „az az Eichmann, aki a jeruzsálemi bíróság előtt állt, *nem ugyanaz* az Eichmann, aki, mikor eljött az ideje, éleselméjűen, kitartóan, ravaszul és ötletesen hajtotta végre a magyar zsidók deportálását. (...) Már nem rettegtek tőle, már nem vonzott senkit. (...) A legtöbb gonosz ember banálissá válik, mihelyt ereje oda. Ebből azonban nem következik, hogy a Gonosz banális." HELLER ÁGNES: *Általános etika.* Budapest, 1994. 212–213. p.

[5] *Rome Statute of the International Criminal Court* (A Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma – továbbiakban: NBB Statútum). UN Treaty Series vol. 2187, no. 38544. Magyarország még nem hirdette ki a dokumentumot.

ún. súlyos bűntetteket (háborús bűntettek, emberiesség elleni bűntettek, népirtás, az 1999. január 1. és október 25. között elkövetett gyilkosság, nemi erőszak és kínzás) tárgyaló két nemzetközi és egy kelet-timori bíróból álló tanács. Természetesen a nemzeti bíróságok sincsenek elzárva az említett nemzetközi bűntettek elbírálásától. Sőt, a Római Statútum a nemzeti bíróságoknak ad elsődleges joghatóságot: a preambulum hangsúlyozza, hogy a NBB joghatósága kiegészítő jellegű. Ennek megfelelően a NBB akkor „fogadja be" az ügyet, ha a joghatósággal rendelkező állam nem hajlandó vagy nem képes eljárni.[6]

A második világháború utáni fejlődés eredményeképpen a „történelmi perekben" ítélkező bíróságokat – erről később részletesen szólok – számos feladat ellátásával bízták meg. Ma elvárják tőlük, hogy teljesítsék a megtorlás funkcióját, a bűnösök megbüntetését, a jóvátételt, hogy segítsék az áldozatokat abban, hogy visszanyerjék méltóságukat. Elvárják azt is, hogy e perek hozzájáruljanak a társadalmi átalakuláshoz és a megbékéléshez, valamint hogy a múlt eseményeit rögzítsék a jelen és a jövő nemzedékeinek okulására. Az *Eichmann* per ebben az értelemben a „történelmi perek" „előfutára, illetve lényeges lépcsője az említett fejlődésnek."[7]

Az *Eichmann* per kapcsán számos – a tudományt és a gyakorlatot egyaránt foglalkoztató – jogi kérdés vetődik fel. E kérdések zöme már a nürnbergi perekkel összefüggésben felmerült. Nem véletlen, hogy *Hannah Arendt* is részletesen kitér az *Eichmann* perről írt, már említett könyvében a nürnbergi perek felvetette jogfilozófiai, jogelméleti kérdésekre. Az első, az alapvető kérdés, hogy kezelhetők-e egyáltalán a jog eszközével az államilag szponzorált, végrehajtott mészárlások, illetve, hogy van-e egyáltalán bármiféle hozadéka a tömeggyilkosok perbe fogásának.

A nürnbergi per kapcsán is felvetődött a joghatóság problémája: kit illet a büntető hatalom, kinek van joga büntetni? Nürnbergben ez úgy merült fel, hogy a háborúban győztes államoknak van-e felhatalmazásuk a nemzetközi jog alapján a vesztesek felett ítélkező törvényszék felállítására,[8] illetve, hogy eljárhat-e egyáltalán egy nemzetközi bíróság a náci bűnösök felett, vagy ez a jog azokat az államokat illeti meg, amelyek területén a bűncselekményt elkövették, esetleg az ún. passzív személyi elv alapján azokat az államokat, amelyeknek polgárai voltak az áldozatok.

Az *Eichmann* perben a joghatóság kérdése egyrészt úgy merült fel, hogy ítélkezhet-e Izrael, azaz egy olyan állam, amely a szörnyűségek idején nem létezett és amely sem a területi elv, sem a passzív személyi elv alapján – ha azt az állampolgárságra korlátozzuk – nem került kapcsolatba a rémtettekkel. Másrészt, éppen fordítva, mint Nürnbergben, a kérdés úgy vetődött fel, hogy a per idején a nemzetközi jogban már elismert emberiesség elleni bűntettek elbírálhatók-e egyetlen állam által, vagy pedig, mivel e bűntettek a nemzetek közössége

[6] NBB Statútum 17. cikk 1.a.

[7] ROUSSO, HENRY: *Thoughts on a Historic Trial. Dossier d'histoire du temps présent presented by* ROUSSO, HENRY – THÉOFILAKIS, FABIEN, 2011/6, 10–11. p.
www.archive.org/stream/EichmannNoOrdinaryDefendant/Eichmann_no_ordinary_defendant_hrousso_and_fth eofilakis#page/n0/mode/1up.

[8] LIPPMAN, MATTHEW: *Crimes against Humanity.* Boston College Third World Law Journal 1997/spring, 238. p.

ellen irányulnak, mindenképp nemzetközi bíróság elé utalandók. E dilemma elvezet az univerzális joghatóság elvéhez.

A történelmi perek sajátosságának kérdése ugyancsak felvetődött már a nürnbergi perek kapcsán, ám ezt részletesen az *Eichmann* per idején, illetve azt követően tárgyalták az elemzők. Az első kérdés az, hogy a történelmi perek hivatottak-e más feladatot is ellátni, mint az „átlagperek", amelyekben „pusztán" azt kell tisztázni, hogy a vádlott egy, a jogban pontosan körülírt tényállást megvalósított-e vagy sem, terheli-e személyes felelősség a bűntett elkövetéséért. Így például többen vallják, hogy a történelmi perekben módot kell adni az áldozatoknak illetve azon csoport képviselőinek, amelyhez az áldozatok tartoztak, hogy narratívájukat előadhassák.

Ugyancsak kérdés, hogy a történelmi pereket ugyanolyan szabályok szerint kell-e lefolytatni, mint a „köztörvényes" bűncselekmények miatt indított eljárásokat. Kell-e szigorúan ragaszkodni a *nullum crimen* elvéhez vagy a történelmi perekben a természetjog diktálta elvek követendők? Kell-e tisztelnünk a személyes felelősség elvét vagy a bűntettek kollektív jellegére figyelemmel az elv lazítható?

A dolgozatban ezeket a kérdéseket taglalom és bemutatom, hogy a nemzetközi büntetőjog mai állapotában milyen válaszokat ad e kérdésekre. A NBB Statútumát veszem alapul e kérdés megválaszolásához, de figyelemmel leszek, ahol szükséges a nemzeti jogokra illetve más nemzetközi bíróságok joggyakorlatára is.

2. A „történelmi perek" szükségessége és sajátosságai

Kezelhetők-e egyáltalán a jog eszközeivel az államilag kitervelt és végrehajtott legszörnyűbb jogtalanságok? Szükségesek-e *„Systemkriminalität"* vagy *„Regierungskriminalität"* körébe tartozó bűntettek megtorlására a perek? A nürnbergi törvényszék felállítását megelőzően *Sztálin* felvetette 50.000 német vezető és hivatalnok sommás kivégzését és kezdetben sem *Churchillnek*, sem *Rooseveltnek* nem voltak ezzel szemben aggályai.[9]

Tom Segev az *Eichmann* per kapcsán azt írja, hogy a Mossad ügynökök akár meg is ölhették volna *Eichmannt*.[10] A tárgyalást megelőzően is volt olyan vélemény, hogy nincs szükség a perre. Ez nyilván arra vezethető vissza, amit *Arendt* a háborút követően *Jaspersnek* írt egyik levelében rezignáltan megállapított: a tömeges, nagy kiterjedésű, államilag kitervelt és végrehajtott mészárlások egyszerűen szétfeszítik a jogintézmények keretet. Az ilyen tettekre nincs megfelelő szigorú büntetés. Ahogy írja: „természetesen felakaszthatjuk *Göringet*, de ez teljesen inadekvát. Az államilag végrehajtott mészárlások nem hasonlíthatók össze az előre kitervelt gyilkossággal."[11]

[9] TURLEY, JONATHAN: *Transformative Justice and the Ethos of Nuremberg*. Loyola of Los Angeles Law Review 2000/1, 661. p.

[10] SEGEV: *Die zwei Gesichter des Eichmann Prozesses.*

[11] KOHLER – SAHNER 1992, 54. p.

Ugyanezt fogalmazza meg *Eichmann* bűnei kapcsán *Gershom Sholem* rövid írásában, amelyben azon elmélkedik, hogy mi lehet a hatása annak, hogy a per *Eichmann* felakasztásával végződött. Ezt írja: „az emberi társadalom törvényei alapján nem lehet kellőképpen megbüntetni *Eichmannt* tetteiért."[12]

A főbűnösök sommás kivégzése közvetlenül a háborút követően talán lehetett volna alternatívája a nürnbergi pereknek, de feltételezem: 1961-ben a nemzetközi emberi jog és a nemzetközi humanitárius jog alapján mindenkit megilletett az a jog, hogy büntetőjogi felelősségéről bíróság ítélkezzék, olyan perben, amelyben a védekezéshez szükséges biztosítékok érvényesülnek.[13]

Az *Eichmann* per kapcsán is felvetődött az a kérdés, hogy egyáltalán mire való a per. Egy „átlag" büntetőeljárásban a válasz egyszerű: a vád alá helyezett személy terhére rótt tények helytállóságának megvizsgálása, az egyéni felelősség, bűnösség eldöntése és a büntetés kirovása, ahogy a büntetőjogászok fogalmaznak: a büntető igény érvényesítése. Ez olyannyira egyértelmű, hogy a magyar Alkotmánybíróság az Országgyűlés második igazságtételi kísérlete kapcsán, amely az eljárás lefolytatását, de a büntetés kiszabásának törvényi kizárását helyezte kilátásba a már elévült bűncselekmények esetében, ki is mondta: „visszaélés lenne az állam büntető hatalmával, ha a büntetőeljárás szükségképpen jogkorlátozó eszközrendszerét a büntetőjogi felelősségre vonás célja nélkül alkalmaznák. Amennyiben a büntetőeljárás ténylegesen létező büntető igény hiányában is folytatható lenne, úgy a formailag még oly törvényesnek látszó eljárás (...) is alkotmányellenessé válik, mert az Alkotmányban rögzített más, fontos alapjogok korlátozásának sem alkotmányos, sem büntető anyagi jogi célja és értelme nincs."[14]

Márpedig az *Eichmann* perről tájékoztató *Die Zeit* tudósítója szerint a per nem *Eichmannról* szól, ahogy írja: „Ez a per Eichmann nélkül is lefolytatható lett volna."[15] Állítólag *Ben Gurionl* sem érdekelte *Eichmann* személye, hanem csak maga a per, *Tom Segev* szerint azt mondta: „Nem a büntetés a lényeges, hanem az a tény, hogy a perre sor kerül, éspedig itt Jeruzsálemben."[16]

Ami a *Die Zeit* tudósítóját vagy *Ben Gurionl* az idézett kijelentésekre ösztönözhette, az nyilván az a felismerés vagy meggyőződés – erre utaltam már korábban –, hogy a „történelmi perek" nem, illetve nem kizárólag arra vannak mint a „köztörvényes bűntettek" miatt

[12] SCHOLEM, GERSHOM: *On Sentencing Eichmann to Death.* Újra nyomtatva In: Journal of International Criminal Justice, 2006/9, 859. p.

[13] Az 1949. évi genfi konvenció kifejezetten említi a súlyos jogsértések között a védett személyek (hadifoglyok) azon jogától való megfosztását, hogy szabályos és pártatlan eljárás alapján ítéljenek felettük (hadifogoly Egyezmény 130. cikk). Az *Eichmann* per idején a genfi konvenció alkalmazhatóságának feltétele – nevezetesen a fegyveres konfliktus – persze nem állt fenn, ugyanakkor az 1948-ban született Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 10. cikke mindenki számára biztosította a bírósági eljáráshoz való jogot. Igaz a Nyilatkozat nem lévén nemzetközi szerződés és mivel nem a nemzetközi szokásjogot foglalta össze 1948-ban, kötelező erővel nem bírt.

[14] 42/1993 (VI. 30.) AB határozat.

[15] „Dieser Prozess, so scheint es, hätte auch ohne Eichmann geführt werden können." Idézi: GADINGER, CAROLIN: *Der Eichmann-Prozess im Spiegel der bundesdeutschen Presse. Ein Vergleich der Berichtserstattung der Frankfurter Allgemeinen Zeitung und der ZEIT*, München, 2008. 8. p.

[16] SEGEV: *Die zwei Gesichter des Eichmann Prozesses.*

folytatott perek. *Mirjan Damaska*, a Yale Law School professzora a nemzetközi bíróságokra vonatkoztatva írja, de megállapításai minden „történelmi perre," illetve minden, a legsúlyosabb nemzetközi bűntettek elkövetői felett ítélkező bíróságra igazak: a nemzeti bíróságok által is megvalósítandó funkciók – így a megtorlás, az általános elrettentés, generális prevenció, az elkövető ártalmatlanná tétele vagy rehabilitációja – mellett a nemzetközi bíróságok célul tűzik, hogy a történelmi eseményekről hiteles beszámolót készítsenek, fórumot adjanak ahhoz, hogy a sok-sok áldozat hangot adjon sérelmeinek. Az ilyen perekben célul tűzik, hogy propagálják az emberi jogok sérthetetlenségét, hogy ítéleteikkel hozzájáruljanak a képlékeny és a bíróságok gyakorlata által is alakított nemzetközi jog fejlődéséhez. E gigantikus feladatot azonban csak annak az árán teljesíthetik a bíróságok – véli *Damaska* – hogy egyik cél sem valósul meg tökéletesen, vagy ha a sok cél közül valamelyik tökéletesen teljesül, akkor ez szükségképpen a többi funkció kárára megy.[17]

Az *Eichmann* pert ért bírálatok között is szerepelt, hogy a bizonyítási eljárás valójában nem vagy nem kizárólag *Eichmannról* szólt, hanem arra adott módot, hogy bemutassa a holocaustot, annak teljes szörnyűségét. *Arendt* megjegyzi, hogy a tanúk legtöbbje Lengyelországból és Litvániából származott, olyan országokból, „amelyekért nem *Eichmann* volt a felelős, ahol – írja – hatalmi jogosítványai a nullával voltak egyenlők."[18]

Lipstadt közelmúltban megjelent munkájából megtudjuk, hogy az *Eichmann* per előkészítése során is ütköztek az álláspontok arról, hogy mi legyen a per tárgya. *Lipstadt* szerint a bizonyítási anyagot összegyűjtésével megbízott hivatal a sztenderd eljárásnak megfelelően csak azokról az eseményekről, akciókról gyűjtött anyagot, amelyekkel *Eichmann* közvetlenül kapcsolatba volt hozható. A tanúként meghallgatandó személyek közé is csak azokat vették fel, akik személyesen találkoztak *Eichmannal*. Ezzel szemben állt *Rachel Auerbach* a Yad Vashem munkatársának álláspontja, amelyet *Hausner* is magáévá tett. *Auerbach*-ot a bizonyítási anyag összeállításánál az a cél vezérelte, hogy a per teljes képet adjon az európai zsidóság kiirtásáról és annak egyedülálló természetét bemutassa.[19] *Arendt* könyvében több helyütt érzékelteti fenntartásait *Hausner* felfogásával szemben, utalva arra, a büntető perben a vádló feladata az, hogy vádlott terhére rótt cselekményeket bizonyítsa, nem pedig az, hogy egy korszakról képet fessen.[20]

Ma is érzünk kísértést arra, hogy a jogot és az igazságszolgáltatást a történetírásra, és ezáltal az emlékezet ébren tartására is használjuk. A holocaust tagadását tiltó büntetőjogi rendelkezések ezt a funkciót is szolgálják, de vannak törvények, amelyeket kifejezetten azzal a céllal hoznak, hogy egy-egy történelmi eseményről, korszakról megemlékezzenek és arról ítéletet mondjanak. Az ún. *lois mémorielles*[21] emlékeztetik a nemzetet és a nemzetek közösségét a múltban elkövetett bűnökre, a rabszolga-kereskedésre, vagy az örmény népirtásra.

[17] DAMASKA, MIRJAN: *What is the Point of International Criminal Justice?* Chicago-Kent Law Review 2008, 330-335. p.

[18] ARENDT 2001, 250. p.

[19] LIPSTADT, DEBORAH E.: *The Eichmann Trial.* New York, 2011. 52–53. p.

[20] ARENDT 2001, 250. p.; 299. p.

[21] Franciaországra ld. ERRERA, ROGER: *Old and New Laws on Historical Injustices and Genocide/Memory, History and the Law in Contemporary France* című előadását, amelyet 2007. május 24-én tartott a Stanford Egyetemen. rogererrera.fr/memoire/docs/Histoire_et_memoire_Stanford.pdf.

Arra is érzünk késztetést, hogy a bírósági eljárásokat történelem-írásra használjuk. Kétségtelen, hogy a büntető tárgyalás távolról sem ideális terepe a történelmi tények rögzítésének és értékelésének. *Tzvetan Todorov* a jugoszláviai *ad-hoc* törvényszék egykori főügyészét, *Louise Arbourt* bírálva, aki szerint az igazságszolgáltatás feladata, hogy rögzítse azt, ami történt és az igazság fóruma legyen, erre figyelmeztet: az „igazságnak – írja – legalább két jelentése van." A ténybeli igazság a kijelentéseink és az azok tárgya közti megfelelést jelenti. A ténybeli igazsághoz a tények gyűjtésével és azáltal jutunk el, hogy választ adunk olyan kérdésekre, mint „ki, mikor, hol, hogyan és mennyit". De létezik az az igazság, amelyhez „értelmezés útján jutunk, és amely az események valós jelentésére, az emberi történelemben betöltött helyükre és arra vonatkozik, hogy az adott esemény milyen hatással van a jelenkori generációra és milyen hatással lesz a jövő nemzedékére."[22]

Az igazságszolgáltatás a tények megállapítására alkalmas, de az események jelentésének megfejtésére nem. A büntető perben fekete-fehér válaszokat kell adni: „igen/nem, bűnös/ártatlan, miközben a történelmi igazság valahol a kettő között helyezkedik el."[23] *Todorov* szerint a bíróságokat túlterheljük, mert olyan funkciók teljesítésére kényszerítjük őket, amelyek túlmennek alapvető feladatukon. Azt várjuk el tőlük, hogy ne csak a vádlott büntetőjogi felelősségéről döntsenek, hanem azt is, hogy neveljék a közösséget, mutassák meg, hogy mi a gonosz és mi a jó. Holott ez a politikusok dolga lenne, ők viszont ezt ma már nem teszik meg. Elvárjuk, hogy a bíróságok történelmi igazságokat fogalmazzanak meg a történészek helyett, akiket *Todorov* szerint manapság ez nem érdekel. A történészek nem tárnak fel igazságot vagy értékeket, hanem abban látják feladatukat, hogy egy-egy történelmi személyiség álláspontját képviseljék.[24]

Kétségtelen, hogy a történetírásnak nem tökéletes eszköze a büntető per. De a bíróságok egyszerűen nem kerülhetik meg, hogy ítéleteikben történelmi eseményekről is szóljanak. A forradalom idején elkövetett bűntettekről ítélkező bíróságok nyilván rákényszerültek arra, hogy „hivatalosan" rögzítsék, mi is történt Magyarországon 1956 novemberében. Enélkül nem tudtak volna állást foglalni abban, hogy a genfi konvenciók alkalmazásának feltételei megvoltak-e és ezért az adott szituációban elkövetett bűncselekmények elévülhetetlen bűntettekként elbírálhatók-e még. Az Európai Emberi Jogi Bíróságot is megjárt *Kononov* ügyet[25] tárgyaló lett bíróságok pedig pusztán azzal, hogy a második világháború idején a szovjetek, illetve segítőik által elkövetett atrocitások miatt jártak el, a világháború új narratíváját is írták.

A mai nemzetközi büntetőjogi megközelítés a nürnbergi perek talán legjelentősebb vívmányából indít, az egyének nemzetközi jogi felelősségéből. Lehet, hogy az állam, a nemzet, a közösség, a rendszer romlott, kriminális, de a konkrét barbár tetteket nem rendszerek, hanem egyének követik el. Ha ez így van, úgy a perek elsődleges funkciója nyilván nem a történelmi események kutatása, értékelése, rögzítése, hanem annak eldöntése, hogy a vád alá

[22] TODOROV, TZVETAN: *The Limitations of Justice.* Journal of International Criminal Justice 2004/9, 712. p.

[23] TODOROV 2004, 721. p.

[24] TODOROV 2004, 713. p.

[25] *Kononov v. Latvia* 36376/04 (24/07/2008); GC (17/05/2010).

helyezett individuum terhére rótt cselekmény a törvényben pontosan megfogalmazott tényállás alá vonható-e.

De akárhogy is nézzük, a „köztörvényes" bűncselekményekkel összehasonlítva a legsúlyosabb nemzetközi bűntettek jellegükben mégiscsak kollektívek. „Bármit is állítanak a nemzetközi jog liberális vonalát képviselő jogászok – írja *George P. Fletcher* – a nemzetek közösségét érintő bűntettek közösségi jellegűek."[26] Az agresszió, a háborús bűntettek, az emberiesség elleni bűntettek és a népirtás „az emberek egyik csoportjának egy másikkal szembeni hadirendbe szervezett, erőszakos ellenségeskedésének következményei. Az egyének cselekednek, de ezzel egyidőben a nemzet vagy a közösség is cselekszik és kifejeződik az egyén cselekvésében. Igaz, egyéneket vonunk felelősségre e bűntettekért, de a felelősség formai struktúrája nem rejtheti el a bűntettekben megtestesülő kollektív személyiséget."[27]

Fletcher álláspontját (és a nemzetközi bűncselekmények kollektív jellegéből levont következtetéseit) érte támadás az irodalomban,[28] de a NBB Statútuma arról tanúskodik, hogy helyesen rajzolta meg a nemzetközi bűncselekmények természetét. Az emberiesség elleni bűntetteket a Statútum szerint olyan külön felsorolt cselekmények (például gyilkosság, kiirtás, szolgaságba vetés, kínzás) alkotják, amelyeket, „a polgári lakosság ellen irányuló széleskörű vagy szisztematikus támadás részeként, e támadás ismeretében követnek el."[29] A háborús bűntettekre pedig a NBB hatásköre különösen abban az esetben terjed ki, ha a felsorolt cselekményeket – emberölés, kínzás, túszszedés, stb. – terv, politika keretében, illetve részeként követik el, vagy ha a konkrét cselekmény az ilyen jellegű bűntettek sorozatába illeszkedik.[30] Vagyis azt látjuk, hogy a Nemzetközi Büntető Bíróság nem zárkózhat el teljes mértékben attól, hogy az egyénnek felrótt konkrét cselekmény megítélésén túlmenjen és megállapításokat tegyen arról, hogy a konkrét bűncselekményt milyen politikai, történelmi kontextusban követték el. Kétségtelen, hogy a Statútum idézett rendelkezései joghatósági szabályok: nem általában határozzák meg az emberiesség elleni és a háborús bűntettek fogalmát, hanem azt rögzítik, hogy e két kategóriába sorolható bűntettek közül melyek azok, amelyekkel az NBB foglalkozik. Mivel pedig az NBB elsősorban a legsúlyosabb nemzetközi bűntettek kitervelői, az atrocitások irányítói felett hivatott ítélkezni, indokolt hatáskörét a tervszerűen kivitelezett, széleskörű támadás részét képező bűntettekre korlátozni. Ettől függetlenül igaz, hogy a gyakorlatban nehezen elképzelhető a magányos népirtó[31] és az is kétségtelen, hogy az emberiesség elleni bűntetteket és az agressziót kollektív erők működtetik.[32]

[26] FLETCHER, GEORGE P.: *Romantics at War. Glory and Guilt in the Age of Terrorism.* Princeton – London, 2002. 45. p.

[27] FLETCHER 2002, 70. p.

[28] Különösen a háborús bűntettek kollektív természetét vitatják a bírálók. Ld. MCMAHAN, JEFF: *Collective Crime and Collective Punishment.* Criminal Justice Ethics 2008/winter-spring, 5–6. p.

[29] NBB Statútum 7. cikk

[30] NBB Statútum 8. cikk

[31] A jugoszláviai *ad-hoc* törvényszék a *Jelisic* ügyben azt mondta ki, hogy elvileg nem kizárt, hogy az egyén, aki a csoport kiirtásának célzatával öli meg annak tagjait, népirtásért feleljen, még akkor is, ha semmilyen közösség, csoport nem erősítette ezt a célzatot. Így elvileg elképzelhető a „magányos népirtó". A törvényszék nem követi következetesen ezt az álláspontot, amelyet az irodalomban is hevesen bíráltak. A *Jelisic* ügyben eljáró fellebbviteli bíróság is arra jutott, hogy a népirtásra irányuló terv hiányában aligha követhető el a népirtás, noha az ilyen terv lé-

Szó volt már arról, hogy többen a „történelmi perektől" azt is elvárják, hogy adjanak fórumot az áldozatok számára narratívájuk előadására. De ezen felül is hangsúlyosabb szerepet kapnak az áldozatok, a sértettek az ilyen perekben, mint egy átlag büntetőeljárásban. A holocaust áldozatait felkarolók szemében a nürnbergi perek egyik legsúlyosabb hiányossága volt, hogy azok főképp a háborús bűntettekre koncentráltak és semmifajta szerep sem jutott az áldozatoknak. Azáltal, hogy nem foglalkoztak azzal, hogy mit tettek a nácik az emberiesség eszméjével, az emberi társdalom ellen, a nürnbergi perek maguk is részesei lettek annak az összeesküvésnek, amely elhallgattatta és így elzárta az áldozatokat attól, hogy az őket ért traumán enyhítsenek.[33] Az *Eichmann* per megtörte a hallgatást: az áldozatok beszámolói tudtul adták a világnak, hogy miképp tiport el minden emberi értéket a náci rezsim.

A múlt század 70-es éveinek végétől indult viktimológiai mozgalom hatására a nemzeti törvényhozások, bár nem adták vissza számukra korábbi központi szerepüket, de mégiscsak bővítették a sértettek jogait a büntetőeljárásban. 1985-ben az ENSZ Közgyűlése rögzítette azokat az elveket, amelyek a bűncselekmények és a hatalommal visszaélés áldozatainak hivatottak igazságot szolgáltatni.[34] Az áldozatokról való gondoskodás, a sértetti jogok biztosítása a NBB Statútumában is kimutatható. Sőt, egyesek szerint a Statútum legnagyobb érdeme, hogy olyan széles körben garantálja a sértettek közreműködését az eljárásban, ami példa nélküli.[35] *Fletcher* úgy véli, a Statútum az első olyan jelentős nemzetközi dokumentum, amely a sértettek érdekeit állítja az igazságszolgáltatás középpontjába. Az igazságosság és a *fairness* közti viszonyban a Statútum az igazságosságot tekinti előbbre valónak.[36] A büntető ügyekben az igazságosságot az áldozatok érdekeihez kapcsoljuk, a *fairness* elvét pedig a vádlottak jogaként fogalmazzuk meg.[37] A Statútum garantálja, hogy az áldozatok érdekeire az eljárásban figyelemmel lesznek, még akkor is, ha ezek nem feltétlenül esnek egybe a bűnüldözés érdekeivel.[38] A sértettek eljárási jogai mellett a Statútum gondoskodik az áldozatok védelméről,[39] de a *Victim and Witness Unit* feladata arra is kiterjed, hogy segítsen az áldozatoknak a retraumatizáció megelőzésében. Ezek a rendelkezések gyakorlati jelentősége vitathatatlan. De az áldozati jogok diadalát ennél is szemléletesebben jelzi a preambulum. Eszerint a NBB felállításának, a Statútumnak a célja véget vetni annak, hogy a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmények elkövetői elkerülhessék a büntetést, vagyis a preambulum azt mondja ki, hogy az áldozatok elégtételre jogosultak.[40]

te nem formális eleme e bűncselekménynek. Ld. CRYER, ROBERT et al.: *An Introduction to International Criminal Law and Procedure.* Cambridge, 2007. 168–169. p.

[32] MCMAHAN 2008, 5. p.

[33] DANIELI, YAEL: *Reappraising the Nuremberg Trials and their Legacy: The Role of Victims in International Law.* Cardozo Law Review 2006/2, 1642–1645. p.

[34] *UN Declaration of Basic Principles for Victims of Crime and Abuse of Power.* G.A. Res. 40/34 (1985. november 29.).

[35] A forrásokra ld. OLASOLO, HÉCTOR –KISS, ALEJANDRO: *The role of victims in criminal proceedings before the International Criminal Court.* International Review of Penal Law 2010/autumn, 125. p.

[36] FLETCHER, GEORGE P.: *Justice and Fairness in the Protection of Crime Victims.* Lewis & Clark Law Review 2005/autumn, 554. p.

[37] FLETCHER 2005, 548. p.

[38] OLASOLO – KISS 2010, 126. p.

[39] Ld. különösen a 68. cikket.

[40] FLETCHER 2005, 555. p.

3. Nemzetközi bíróságok

Mindeddig a „történelmi perek" álltak vizsgálódásom középpontjában függetlenül attól, hogy az eljárást milyen bíróság folytatja le. A „történelmi perekben" a nemzetközi jog által (is) tilalmazott bűntettek felett ítélkeznek. Ezért ésszerűnek tűnik, hogy az ilyen ügyekben elsődlegesen nemzetközi bíróságok járjanak el. Az *Eichmann* pert kommentáló szerzők közül többen gondolták úgy, hogy az *Eichmann* terhére rótt bűntettek az egész emberiség ellen irányultak, ezért egy, az emberiséget, a világközösségét képviselő nemzetközi bíróság lett volna hivatott tetteinek megítélésére. Ezen a véleményen volt *Arendt*, és ezt nyilatkozta egy 1962-ben készített interjúban *Karl Jaspers*, a németek felelősségét elemző 1947-ben megjelent *Die Schuldfrage* szerzője. *Jaspers* azt javasolta, hogy az izraeli bíróság folytassa le az eljárást, majd a tények megállapítását követően jelentse be, hogy nincs felhatalmazása a büntetés kiszabására és tegye át az ügyet egy olyan bírósághoz, amely az emberiség nevében jár el.[41] De mind *Arendt*, mind *Jaspers* tudta, hogy egy nemzetközi bíróság felállítása 1961-ben politikai okoknál fogva nem volt realitás.[42] Igaz az 50-es években megindult az ENSZ keretében a munka egy nemzetközi büntető bíróság létrehozására, de ez a hidegháborús légkörben leállt és csak a Szovjetunió, illetve a szovjet blokk szétesését követően került újra napirendre. A munkálatok a jugoszláviai és ruandai *ad-hoc* törvényszékek felállítását követően felgyorsultak és végül 1998-ban a Statútum elfogadását eredményezték.

Az eddig leírtakból úgy tűnhet, mintha egyetértés alakult volna ki a nemzetközi bíróságok létjogosultságát illetően. Ez azonban távolról sincs így. A szkeptikusok egyik csoportja a múlt század 60-as, 70-es éveiben divatos büntetőjog- és büntetésellenes, abolicionista irányzatának érveit hozza fel. Eszerint az erőszak és a hatalom szükségképpeni elemei a büntetésnek és ez újabb erőszakot szül, ahelyett, hogy megbékélést eredményezne. A büntetésnek nincs egyéni és általános elrettentő hatása, a büntetés nem igazolható hasznossági alapon, nincsen hozama. Mindez igaz a nemzeti büntetőjogokra és büntetőeljárásokra, de még élesebben megmutatkozik a nemzetközi büntető igazságszolgáltatásban.[43]

A bírálok másik csoportja nem vitatja a büntetőjog és azoknak a céloknak a létjogosultságát, amelyek teljesítését a nemzetközi bíróságoktól számon kérjük. Elismerik, hogy a nemzetközi bűntettek miatt folytatott perekben hozott ítéleteknek lehet elrettentő és megelőző hatása. Elismerik azt is, hogy az ilyen perek demonstrálhatják az emberi jogok sérthetetlenségét, azaz nevelő funkciót teljesíthetnek, és azt is, hogy hozzájárulhatnak a politikai átmenet sikeréhez. Ugyanakkor úgy vélik, hogy ezek a funkciók a helyi bíróságok kizárásával nehezen valósíthatók meg. Ezzel is magyarázható az ún. hibrid vagy nemzetköziesített tör-

[41] JASPERS, KARL: *Who should have tried Eichmann?* Újra nyomtatva In: Journal of International Criminal Justice 2006/9, 854–855. p.

[42] *Jaspers* nem kis öniróniával megjegyzi, hogy filozófusként, akit az emberek nem vesznek komolyan, megengedheti magának, hogy irreális dolgokat fogalmazzon meg. JASPERS 2006, 854. p.

[43] Erre az irányzatra ld. GUSTAFSON, CARRY: *International Criminal Courts: Some Dissident Views on the Continuation of War by Penal Means.* Houston Journal of International Law 1998/autumn, 51–84. p.

vényszékek felállítása, mint amilyen a már említett kelet-timori vagy kosovói bíróságok.[44] És ugyancsak szóltam arról, hogy a Statútum szerint alapvetően a nemzeti igazságszolgáltatási rendszerek feladata a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmények üldözése. A NBB joghatósága kiegészítő jellegű, az állandó nemzetközi büntetőbíróság csak akkor lép be, ha az érintett állam nem hajlandó vagy nem képes e feladatot teljesíteni.

4. Univerzális joghatóság

Az *Eichmann* perben eljáró bíróságok hivatkoztak az univerzalitás elvére. Eszerint a legsúlyosabb bűntettek esetén bármely állam jogosult eljárni, ezért nincs jelentősége annak, hogy *Eichmann* a rémtetteit Izrael állam megalapítása előtt követte el. A nemzetközi szokásjog alapján – érvelt az izraeli legfelső bíróság – a nemzetközi közösséget támadó bűncselekmények, azon bűnök esetében, amelyek a közösség minden tagjának értékeit támadják, az univerzális joghatósági elv alapján lehet eljárni.[45]

Az univerzalitás elve eredetileg a kalózkodás büntethetősége érdekében született, hiszen a nyílt tengeren elkövetett kalózkodással szemben a hagyományos területi elv alkalmazásával egyetlen állam sem tudott volna fellépni. Bármely állam felhatalmazást kapott arra, hogy a kalózokat feltartóztassa és eljárjon velük szemben, függetlenül az elkövetés helyétől és az elkövetők állampolgárságától.[46]

Az univerzális joghatóság mögött az a gondolat húzódik, hogy vannak bűntettek, amelyek a nemzetek közösségét sértik, következésképpen bármely államnak joga van ítélkezni ezek felett. Ma számos ország joga ismeri az elvet, a magyar büntető törvénykönyv is felhatalmazást ad a magyar hatóságoknak, hogy az emberiség elleni bűntett miatt eljárjanak, függetlenül, hogy azt milyen állampolgárságú személy, melyik állam területén követte el.[47]

Az utóbbi időben ugyanakkor néhány ország, így Spanyolország vagy az Egyesült Királyság módosította a korábbi igen liberális szabályozását és szűkítette az univerzális joghatóság alkalmazási körét, sőt Belgium fel is számolta azt. Az 1993. évi szabályozás módot adott az áldozatoknak, hogy belgiumi bíróságok előtt kikényszerítsék a súlyos atrocitásokat elkövetők felelősségre vonását. 2003-tól kezdve azonban csak szövetségi főügyész kezdeményezésére indulhatott eljárás az olyan ügyekben, amelyeknek nem volt belgiumi vonatkozása, majd később ugyanabban az évben az univerzalitás elvét kiiktatták a belga jogból.[48]

Az is említésre érdemes, hogy a NBB statútuma is „visszafogott" és a hagyományos joghatósági elvek elsőbbségét fogadja el. Bár a római diplomáciai konferencia elé terjesztett

[44] A hibrid törvényszékek előnyeire ld. DICKINSON, LAURA A.: *The Promise of Hybrid Courts.* American Journal of International Law 2003/4, 295–310. p.

[45] Idézi: CASSESE, ANTONIO: *Is the Bell Tolling for Universality? A Plea for a Sensible Notion of Universal Jurisdiction.* Journal of International Criminal Justice 2003/12, 591. p.

[46] SHAW, MALCOLM N.: *Nemzetközi jog.* Budapest, 2001. 412. p.

[47] 1978. évi IV. törvény a büntető törvénykönyvről, 4.§ (1) c).

[48] CASSESE 2003, 590. p.

német javaslat az univerzalitás elvéhez közelítően széles körben állapította volna meg a NBB joghatóságát,[49] az elfogadott szöveg szerint a Bíróság csak akkor járhat el, ha vagy az állam, amelynek területén a bűntettet elkövették vagy az, amelynek az állampolgára az elkövető, a Bíróságot életre hívó szerződésnek részese.[50]

5. *Pozitív jog versus természetjog*

Vajon a „történelmi perekben" ragaszkodnunk kell-e a pozitívjogi megközelítéshez vagy az ilyen perekben a természetjog diktálta elvek követendők-e? A pozitív jog és a természetjog ütközése a nürnbergi perekben is megjelent. A pozitív jogi megközelítést elfogadva a vádlottak sikerrel védekezhetnek azzal, hogy amit tettek, az elkövetéskor hatályban volt jog szerint nem volt tilalmazott. A bíróságok ezt kénytelenek elfogadni és nem alapíthatják a bűnösséget arra, hogy a vádlottak tettei az emberi együttélés legelemibb erkölcsi normáit sértették. A törvényhozó sem hozhat olyan jogszabályt, amely utólag kriminalizálná a vádlottak rémtetteit, a *nullum crimen sine lege* elvének feltétlenül érvényesülnie kell.

A természetjogi megközelítés alapján az amorális tételes jogot a természetjog felülírja. A vádlott nem védekezhet azzal, hogy cselekménye az akkor hatályos jog alapján megengedett volt. Az ilyen jog – ahogy *Radbruch* fogalmaz törvényi jogtalanság, *gesetzliches Unrecht* – és a bíróságok kötelesek azt ignorálni és helyette a törvényen felüli jogot alkalmazni.[51] A vádlott felelősségének alapja lehet az erkölcsi rend, amely az elkövetést követően hozott visszaható hatállyal alkalmazott jogban ölt testet. A természetjogi megközelítés szerint ugyanis a *nullum crimen sine lege* elve felülírható.

Az, hogy a természetjogi vagy a tételes jogi megközelítést fogadjuk el, attól függ, hogy milyen választ adunk arra a kérdésre, hogy a nem jogállami rezsimekben elkövetett bűnök kezelhetők/kezelendők-e jogállami eszközökkel. A nürnbergi pereket értékelő szerzők többsége úgy véli, hogy a náci főbűnösök terhére rótt emberiesség elleni bűntettek és a béke elleni bűntett nemzetközi jogi alapja nem létezett az elkövetéskor. A vádlottak bűnösségét az 1945-ös londoni Statútumban írtak visszaható hatályú alkalmazásával állapították meg.[52]

A nürnbergi perek idején, majd közvetlenül azt követően nem váltott ki ellenérzést, hogy a pozitív jogi megközelítést elvetették, a *nullum crimen* elvét félre tették. Ez aligha meglepő, hiszen éppen „a jogpozitivizmus számlájára írták, hogy a Harmadik Birodalomban elkövetett bűntetteket jogszerűként tűntethették fel"[53] – erre még röviden vissza fogok térni.

[49] WERLE, GERHARD: *Principles of International Criminal Law*. The Hague, 2005. 59. p.

[50] Ez a korlátozás nem vonatkozik arra az esetre, amikor a Biztonsági Tanács utal valamely ügyet az NBB elé.

[51] RADBRUCH, GUSTAV: *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht.* In: RADBRUCH: Rechtsphilosophie, Stuttgart, 1973. 339–350. p.

[52] *Arendt* szerint az emberiesség elleni bűntettek kategóriája egyértelműen nem létezett korábban. Vitatható az is, hogy a háborút tiltó *Briand-Kellog* paktum tekinthető-e olyan nemzetközi jogi normának, amely a béke elleni bűntettek miatti felelősségre vonást megalapozhatta. ARENDT 2001, 281. p.

[53] SCHLINK, BERNHARD: *Kollektivschuld?* In: SCHLINK: Vergangenheitsschuld. Zürich, 2007. 16. p.

Nürnbergben erkölcsi ítélet született – írja *Rosenbaum* – és ez csak úgy volt lehetséges, hogy félretették az amerikai alkotmányos elveket. Helyesen tették a nürnbergi ítélkezők, amikor úgy döntöttek: küldetésük teljesítésében nem fogja őket gátolni a visszaható hatály tilalma, az egyesülési szabadság vagy az az alapvető büntetőjogi elv, hogy a magatartás és annak eredménye közti okozati összefüggést bizonyítani kell. Azért tették helyesen, mert a népirtás méreteiben oly mértékben különbözik a „normál" bűntettektől, hogy nem bírálható el olyan eljárásban, amelyben mereven ragaszkodnak az alkotmányos elvekhez.[54]

Az 1950-ben született Európai Emberi Jogi Egyezmény is legitimálta a természetjogi megközelítést, a visszaható hatály tilalmának feloldását. A Nürnbergben született ítéletekkel szembeni fenntartások eloszlatásának céljával[55] kimondta: a *nullum crimen* elve nem zárja ki valamely személy bíróság elé állítását és megbüntetését olyan cselekmény vagy mulasztás miatt, amely elkövetése idején a civilizált nemzetek által elismert általános elvek szerint bűncselekmény volt.[56]

Eichmannt is retroaktív törvény alapján ítélték el – ez volt a perrel szemben felhozott egyik ellenérv. De ahogy *Arendt* írja, a jeruzsálemi bíróság e kifogást sommás érveléssel utasította el. Dolgát könnyítette, hogy hivatkozhatott a nürnbergi perekre, illetve a londoni Statútumra mint precedensre. És azzal érvelt, hogy a *nullum crimen* elve csak akkor nyerhet alkalmazást, ha a törvényhozó választási helyzetben van, ez viszont feltételezi, hogy el tudja képzelni azt a tettet, aminek kriminalizálásáról kell döntenie. Ez az elv – írja *Arendt* – „értelmesen csak az olyan tettek esetében alkalmazható, amelyek a törvényhozók előtt ismertek; ha hirtelen egy addig ismeretlen bűncselekményt követnek el, mint amilyen a népirtás, akkor éppen az igazságosság követeli meg az új törvénynek megfelelő ítéletet."[57]

A mai helyzetet tekintve egyértelmű, hogy a pozitív jogi megközelítés dominál. A nemzetek közösségét sértő bűntettek elkövetőinek felelősségre vonásához nem kell már a természetjogot felhívni, mert a nemzetközi jog kellően kodifikált. A NBB Statútuma is kimerítően felsorolja a joghatósága alá eső bűntetteket, a Részes Államok által elfogadott dokumentum pedig az egyes bűncselekmények elemeit részletezi segítve a Bíróságot a népirtásra, az emberiesség elleni és a háborús bűntettekre vonatkozó rendelkezések értelmezésében és alkalmazásában.[58]

[54] ROSENBAUM 2006, 1735. p. Megjegyzem, az amerikai irodalomban van olyan nézet, hogy a nürnbergi perekben a pozitív jog diadalmaskodott. *Ellis Washington* meglehetősen zavaros anti-liberális, anti-globalista írásában azt állítja, hogy a „nürnbergi perekben a pozitív jog kolosszális győzelmet aratott a zsidó-keresztény alapokon nyugvó amerikai természetjogi hagyomány felett, jelentősen hozzájárult a *common law*, illetve a joguralom halálához, amelynek természetjogi elvei a Magna Chartára nyúlnak vissza." Ld. WASHINGTON, ELLIS: *The Nuremberg Trials: The Death of the Rule of Law (in International Law).* Loyola Law Review 2003/autumn, 478. p.

[55] OVEY, CLARE – WHITE, ROBIN: *The European Convention on Human Rights.* Oxford, 2002. 193. p.

[56] 7. cikk (2): Az Egyezmény e rendelkezését hívta fel az Emberi jogi Bizottság az olyan törvények alapján történő elítélések kapcsán, amelyeket a németek által megszállt országokban (Belgium, Dánia) hoztak a kollaborálók megbüntetésére. Helytallóak *Ovey* és *White* fenntartásai azt illetően, hogy a *de facto* kormánnyal való kollaborálás minden formája bűncselekmény a civilizált nemzetek által elismert általános elvek szerint. OVEY – WHITE 2002, 194. p.

[57] ARENDT 2001, 280–281. p.

[58] Elements of Crimes ICC-ASP/1/3(part II-B). www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf.

A politikai rendszerváltást követő igazságtételi perekben eljáró nemzeti bíróságok is az elkövetéskor létezett jogra alapították az elkövetők felelősségét. Nálunk az 1956 novemberében elkövetett bűntettek miatti elítélések alapjául az 1949. évi genfi konvenciókban foglalt rendelkezések szolgáltak, amelyek az elkövetéskor hatályban voltak. Németországban, az egykori NDK Nemzeti Védelmi Tanácsának tagjait is alapvetően az elkövetéskor hatályban volt jogszabályok alapján vonták felelősségre,[59] azért, mert ők adták ki azt az utasítást, amelynek alapján a határőrök legyilkolták azokat a személyeket, akik Nyugat-Németországba próbáltak szökni. Ugyanakkor a büntethetőséget kizáró okok megítélése tekintetében a bíróságok ítéleteiben megjelenik a természetjogi megközelítés. A vádlottak hiába hivatkoztak az NDK határvédelmi törvényére, amely engedélyezte a lőfegyverhasználatot. Az eljáró bíróságok szerint ugyanis a felhívott rendelkezés gyakorlati alkalmazása „nyilvánvalóan és elviselhetetlen mértékben sértette az igazságosság követelményét és a nemzetközi jog által oltalmazott emberi jogokat."[60] A német alkotmánybíróság aztán elmagyarázta, hogy jogállami elveket csak a jogállamban történtek megítélésekor kell kivétel nélkül követni. A büntethetőséget kizáró okok esetében –szögezte le a szövetségi alkotmánybíróság – a *nullum crimen* elve csak akkor kíván feltétlen tiszteletet, ha a jogszabályt a demokratikus jogállamnak a többi hatalmi ágtól független törvényhozója hozta.

Ennek ellenére azt látjuk, a természetjogi megközelítés visszaszorulóban van. Elsősorban azért, mert nem nagyon van rá szükség, figyelemmel az egyre bővülő nemzetközi joganyagra. De talán azért is, mert készek vagyunk a jogpozitivizmus újraértékelésére. A diktatúrákat követő természetjogi reneszánsz alaptétele ugyanis elhibázott – írja *Schlink*. A császárság és a weimari köztársaság idején hirdetett jogpozitivizmus nem olyan ideológia volt, amely a parancsok követésére és végrehajtására hívott fel. Ellenkezőleg, „a jog feldolgozásának és alkalmazásának olyan, a formalizmus, liberalizmus és racionalitás által jellemzett módszere volt, amellyel a kaotikus és irracionális nemzeti szocialistă jogtól némileg el lehetett zárkózni. (...) A nácizmus számára a jogpozitivizmus egyet jelentett a liberalizmussal és egy csapásra gyűrte le mindkettőt. (...) A természetjogi reneszánsz pozitivizmus ellenessége nem az 1945-ös összeomlás vívmánya volt, hanem az 1933-as összeomlás öröksége."[61] A természetjog újrafelfedezése azzal, hogy azt sugallta: minden elölről kezdődik, arra szolgált, hogy a múltat le lehessen tagadni, így a múltban történt bűnökért el lehessen hárítani a felelősséget is.[62]

[59] Az újraegyesítésről szóló törvény szerint az NDK joga volt alkalmazandó, de ha enyhébb elbírálást eredményezett, akkor az NSZK joga.

[60] A berlini regionális bíróság és a szövetségi legfelső bíróság ítéleteinek összefoglalását ld. a német alkotmánybíróság döntésében (Beschluß des Zweiten Senats vom 24. Oktober 1996, BVerfGE 95, 96).

[61] SCHLINK 2007, 17. p.

[62] SCHLINK 2007, 18. p.

KÁROLY BÁRD

HISTORICAL JUSTICE – FIFTY YEARS AFTER THE EICHMANN TRIAL

(Summary)

On the 50th anniversary of the Eichmann trial the author gives an analysis of the legal and human rights issues raised by the Jerusalem trial in the light of the development that has taken place in international criminal law and international human rights law over the last half decade. In addition to the particularities of international crimes and the question whether national or international courts should exercise jurisdiction over such crimes the paper elaborates on whether fair trial standards that apply in „ordinary cases" could be observed in historical trials as well. In order to answer these questions the author identifies the functions of historical trials and points to the tensions created by the multiplicity of objectives historical trials are expected to fulfill.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

VI.évf. 30 sz.

AZ EICHMANN ÜGYHÖZ

New York Herald Tribune, ápr.8-9.

A JELEK SZERINT KEVÉS NÉMETNEK VANNAK LELKIISMERET-FURDALÁSAI

A németek többsége közönyösen viselkedik a háborus bűncselekmények iránt.

Robert S. Bird végigjárta a kelet- és nyugatnémetországi náci megsemmisitő táborokat és az alábbi cikkben beszamol arról, hogy milyen érzésekkel viseltetnek a németek a táborok kérdésében és hogyan gondolkodnak Adolf Eichmann izraeli peréről. /A lap mottója/.

A nyugatnémetek vegyes érzelmekkel viseltetnek az Adolf Eichmann perrel és a több millió zsidó elpusztitásával kapcsolatban.

S ugyanez mondható a koncentrációs táborok borzalmai iránti érzésekről is, most, hogy az emberek 16 év multán visszapillantanak az akkori eseményekre.

A riporter azonban, aki a legkülönbözőbb rétegekhez tartozó emberekkel beszélgetett, vázolni tudja a németek magatartásának általános irányait.

A nyugatnémetek meglehetősen elenyésző kisebbsége - többnyire ujságirók és mások a hirközlés, a közoktatás és az intellektuális élet területéről, - szavakban ki sem fejezhető lelkiismeretfurdalásokat éreznek a náci idők eseményei miatt. Ők azután nagyonis kötelességüknek érzik, hogy a közvéleményben erősen tudatositsák az akkori eseményeket.

Ez megmagyarázza, hogy a legutóbbi időkben cikkekben, televiziós programokban és filmekben sokat foglalkoztak a koncentrációs táborok visszataszitó eseményeivel.

Közöny, neheztelés

Általában azonban meg kell állapitani, hogy a közvélemény nagy többsége vagy közönnyel viseltetik a kérdések iránt, vagy pedig határozottan neheztel amiatt, hogy ismét feltépik a régi sebeket.

Ez különösen vonatkozik az idősebb generációra, amely átélte a háborut. A fiatalok hajlamosak a kiváncsiságra.

Azok közül, akik sajnálatosnak találják a náci rendszer bűneit, sokan úgy érzik, hogy bármilyen szörnyűek is voltak azok, de mit is lehet ma már tenni ebben az ügyben? Egy embert felakasztani hat millió gyilkosságért? Azt mondják, hogy ez értelmetlenség.

Vannak azután olyanok is, akik úgy érzik, hogy a zsidók sohasem hagyják abba - hogy megint "bajt keverjenek" ezzel a nagy felhajtással az Eichmann ügyben. Ezek az emberek azt mondják, hogy az izraeliek jobban tennék, ha türtőztetnék magukat, mert egyébként kénytelenek leszünk beszüntetni a zsidóknak fizetett jóvátételek folyósitását.

Annak ellenére, hogy mindössze 25-3o.ooo zsidó maradt Németországban, sok embert továbbra is mélyen gyökerező antiszemitizmus hat át.

Mind az antiszemita elemek, mind pedig sokan azok közül is, akik nem viseltetnek különösebb előítéletekkel a zsidókkal szemben, meg vannak győződve arról, hogy a kellemetlen emlékeztetések a koncentrációs táborokra és az Eichmann-per maga is erőszakos külföldi propaganda kampány része.

Emlékeztetnek a Kongóra

Olyanokat is hallunk egyesektől, hogy a jelenlegi kongói események nem maradnak el amögött, amit a nácik cselekedtek.

A nemzeti élet magasabb szintjén - kormánykörökben - őszintén tartanak attól, hogy az Eichmann per és az általa felkavart érzelmek hátrányos hatással lesznek Nyugat-Németországra - mind a választásokra, mind pdig az ország külső kapcsolataira.

Számtalan embert megkérdeztem, vajon annak-idején tudtak-e a megsemmisitési programról. Általában nemmel válaszoltak és ez gyakran őszinte válasznak látszott. A háboru alatt erősen titokban tartották ezeket az akciókat és általában a nép nem sokat tudott róluk. De kisziváregtak a hirek, sok volt a suttogás is és sokan sokszor láttak is egyes dolgokat.

Egy asszony elmondotta: "Már egy évvel a háboru befejezése előtt hallottam, hogy a zsidókat gázkamrákban megölték, de nem emlékszem, kitől tudtam meg".

"Mi nem tudtunk róla"

A városok mentén, vagy a városok közelében lévő táborok esetén lehetetlenség, hogy az emberek nem tudták volna, mi történik a táborokban. Az idegenek mégis mindig ezt a választ kapják: "Nem tudtuk".

VI.évf. 3o. sz.

Dachauban a koncentrációs tábor a város szélén feküdt és alig hihető, hogy a város lakói ne tudtak volna a tábor hatborzongató titkairól. Dachau városa pedig lényegében a tiz mérföldnyire fekvő München elővárosa.

A lengyelországi Auschwitzban a város lényegében hozzátartozott a táborkomplexushoz, noha a tábor keritésén tul feküdt és ott nem is voltak titkok.A lengyelek viszont gyülölték a nácikat.

Az ausztriai Linzben J.Wiesinger rendőrfőfelügyelő közölte velem, hogy a háboru alatt a haditengerészetnél teljesitett szolgálatot.Elmondotta, hogy soha egy szót sem hallott az ottlona közelében lévő Mauthausen-i megsemmisitő táborról.

Mauthausen faluban, ahol a vasuton szállitott foglyokat a faluban szállitották le a vonatokról és azok sokszor haldokolva meneteltek fel a dombon fekvő börtönerődbe, a postai tisztviselőnő tagadólag rázta meg a fejét, amikor megkérdeztem, hogy a falu lakossága tudott-e a táborban lezajló atrocitásokról.

"Nem beszélünk"

Gyanakvó pillantással mért végig, majd rövidem igy szólt: "Nem beszélünk".

A postahivatalban lévő telefonfülkéből telefonáltam, majd amikor kiléptem a fülkéből, az asszony igy szólt hozzám: "Persze, hogy tudtuk,van szemünk." Azután hátat fordított nekem, én pedig elhagytam a postahivatalt.

Weimar lakosai, alig egy mérföldnyire a keletnémetországi Buchenwaldtól, a háboru végén azt állitották, hogy nem tudnak arról, mi történt a hegyen fekvő táborban. Ekkor az amerikai hatóságok rákényszeritették Goethe városának lakosságát, hogy másszon fel a dombra és nézze meg, mi is történt.

Keletnémet hivatalos körök közölték velem, hogy Weimar lakossága továbbra is kitart amellett, hogy nem tudott a történtekről.

A rejtélyes ifjuság

Mi a helyzet a nyugatnémet fiatalokkal? Miképpen gondolkodnak ezekről a kérdésekről?

Itt ujabb rejtélybe ütközünk. Tőlük ezt a választ kapjuk: "Akkor még nem éltünk".

Egyes német zsidók, akik a háboru előtt itt éltek és látogatóba visszajöttek és megvizsgálták a jelenlegi helyzetet, azt mondják, őszintén remélik, hogy Nyugat-Németország fiatalsága valóban kiépiti az ország demokratikus jövőjét. Más itt élő külföldiek kevésbé optimisták.

VI.évf. 30. sz.

Kétségtelen, hogy nagyon tetszetős ez a fiatal generáció és e sorok irója ugy látja, hogy legalábbis külsőleg egy jottányi sem különbözik az Egyesült Államok fiatal generációjától. Ugy tünik, hogy egészen mások, mint a régiek.

A fiuknál találkozunk néhány huligánszerü szakállas jelenséggel, de ugy tünik, a tulnyomó többség szereti a sportot, a leányokat, a mozit. Sétálgatnak az utcákon és a fiuk és lányok időnként teljesen nyiltan csókolóznak; az ember azt gondolná, hogy ez nagyon nem németes, de titok, hogy lényegében mit forgatnak a fejükben.

Elgondolkodom rajtuk...

"Elgondolkodom rajtuk - mondotta egy fiatal és jólértesült nyugatnémet szerkesztő. - Itt nőttek fel, és a zongorán állandóan maguk előtt látták apjuk egyenruhába öltözött képét, - apjukét, aki talán sohasem jött vissza a háborúból.

És most a koncentrációs táborok szörnyüségeiről, a zsidók kiirtásáról és az Eichmann perről hallanak. Nem hiszik el, hogy apáiknak bármiféle közük is volt ehhez, de a legtöbben nem tudják, hogy mit is higyjenek".

Mindenesetre itt Németországban szakadék nyilt a fiatal és a régi nemzedék között, de ugy gondoljuk, hogy ugyanez a helyzet Amerikában.

Miután végigjártam Dachau, Mauthausen, Bergen-Belsen, Buchenwald és Auschwitz koncentrációs táborait, a bünök óriási halmazata még szörnyübbnek tünik.

A bünök nagyságát szükségszerüen fokozottan tudatositja a látogatókban a táborok megtekintése és az azok müködéséről készitett fényképek, stb.

Bergen-Belsenben a megsemmisitő program végrehajtását egy parkszerüen kiképzett környezetben, a szomoruság és felmagasztosultság temetői hangulatában szemléljük. Auschwitzban érezzük a szörnyüséget. Melyik emlékeztetés mond többet az utókornak?

A táborok többségében a kiállitott tárgyak olyan meghökkentést okoznak, amely minden egyéb benyomást tulszárnyal: a meglepetés, hogy eddig elképzelhetetlen szadizmussal bántak ezekkel az emberi áldozatokkal. Sokkal többről volt szó, mint pusztán megsemmisitésükről. A tábor volt lakóin kivül mindannyiunknak látnunk kell ezeket az emlékeket, hogy elhihessük a történteket.

Az egyik meglátogatott táborban a német vezetőm régebben ugyanott fogoly volt. A tábor életéről irt könyvet ajándékozott nekem, amelybe a következőket jegyezte be: "Kérem, ne felejtse el azt, amit itt látott". Nem fogom elfelejteni.

- - - - - -